

CHP

DOĞU VE GÜNEYDOĞU KOMİSYONU

Komisyon Başkanı:

Algan **HACALOĞLU** İstanbul Milletvekili, CHP MYK Üyesi

Komisyonun Doğrudan Katkıda Bulunanları:

- Sinan **YERLİKAYA** CHP MYK Üyesi
- Orhan Veli **YILDIRIM** Tunceli Milletvekili, CHP MYK Üyesi
- Yiğit **GÜLÖKSÜZ** Eski Toplu Konut İdaresi Başkanı
- Mazlum **ARSLAN** Tunceli Belediye Başkanı
- Mervan **BİLEK** CHP Siirt İl Başkanı
- Gürbüz **ÇAPAN** Esenyurt Belediye Başkanı
- Muhittin **ÇELİKER** CHP Gaziantep İl Başkanı
- Mesut **DEĞER** CHP Diyarbakır İl Başkanı
- Celal **DOĞAN** Gaziantep Belediye Başkanı
- Şerif **ERTUĞRUL** CHP Muş İl Başkanı
- Nazan **GÜNALP** Maden Belediye Başkanı
- Bekir **GÜNDOĞAN** CHP Tunceli İl Başkanı
- Halil **PAYDAŞ** CHP Şanlıurfa İl Başkanı
- Aydın **SARAÇOĞLU** CHP Mardin İl Başkanı
- Mehmet **ŞİRİNİYİĞİT** Diyarbakır Sanayi&Ticaret Odası Bşk.

Raporda Yararlanılan CHP Dışı Kaynaklar

- TOBB Demokratikleşme Raporu
- Boşaltılan Köylerle İlgili TBMM Komisyon Raporu
- Faili Meçhul Cinayetlerle İlgili TBMM Komisyon Raporu
- İnsan Hakları Derneği Raporları
- İnsan Hakları Vakfı Raporları
- TUSİAD Demokratikleşme Raporu
- Diyarbakır Ticaret&Sanayi Odası Raporu
- Hükümet Programları, Diğer Resmi Belgeler

(NOT: Bu çalışma Diyarbakır, Gaziantep, İstanbul ve Ankara'da sivil toplum örgütleri, meslek odaları, sendikalar, aydınlar ve diğer ilgililerin de katıldığı açık toplantılarda tartışmaya açılmış; katılımcıların katkıları rapora aktarılmıştır.)

DOĞU ve GÜNEYDOĞU

İçindekiler

I.- DURUM

1.1.- BÖLGE TERÖR, BASKI, HUKUKSUZLUK, YOKSULLUK VE YAYGIN EŞİTSİZLİK ALTINDA EZİLMEKTEDİR...

- 1.1.1.- Ülkemizin Gündemi Sorunlarla Yüklüdür; Ancak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sorunlar Altında Daha Çok Ezilmektedir...(Sayfa 3)
- 1.1.2.- Terör ve Demokrasi Sorunlarına Çözüm Getirilmemiş Olması Türkiye'yi Krize Taşımaktadır. (Sayfa 4)
- 1.1.3.- Eşitsizlik, İşsizlik, Hukuksuzluk ve Kurlsızlık Terörü Yeşertiyor... (Sayfa 4)
- 1.1.4.-Huzur, Hoşgörü ve İç Barış Tüm Yurttaşlarımızın Ortak Özlemidir... (Sayfa 5)

1.2.- BÖLGENİN DEMOGRAFİK VE EKONOMİK KONUMU

- 1.2.1.- Bölgenin Tanımı ve Nüfus Yapısı... (Sayfa 5)
- 1.2.2.- Bölgenin GSYİH'ya Katkısı ... (Sayfa 5)
- 1.2.3.- Bölgenin Ulusal Gelirden Aldığı Pay...(Sayfa 7)
- 1.2.4.- Bölgede Ekonomik Faaliyetlerin Genel Niteliği... (Sayfa 9)
- 1.2.5.- Bölgeye Verilen Sözler Tutulmadı; Açıklanan Paket ve Projeler Uygulamaya Konulmadı... (Sayfa 9)
- 1.2.6.- GAP İhmal Edilmektedir; Programının Gerisindedir... (Sayfa 10)

1.3. BÖLGEDE MEVCUT FEODAL YAPI VE GÖÇ OLGUSU SORUNLARI ARTIRMAKTADIR

- 1.3.1.- 75 Yıllık Cumhuriyetimiz Feodal Yapıyı Aşamamıştır... (Sayfa11)
- 1.3.2.-Bölgede Toprak Dağılımında Dengesizlik Feodal Yapıyı Güçlendiriyor;Eşitsizlikleri Artırıyor.(Sayfa13)
- 1.3.3.- Bölgede Göç Olgusu... (Sayfa 13)

1.4.- KÖY VE MEZRALARIN ZORUNLU OLARAK BOŞALTIMASI

- 1.4.1.- Durum... (Sayfa 15)
- 1.4.2.- Zorunlu Köy Boşaltmaları Yörede Sorunları Daha da Tırmandırmıştır... (Sayfa 16)

II.- ÇÖZÜM STRATEJİSİ VE POLİTİKALAR

2.1.- ÇÖZÜM; DEMOKRATİKLEŞME VE SOSYO-EKONOMİK KALKINMADIR...

- 2.1.1.- Çözüm, Ancak, Sosyal Demokrat Duyarlılık ve Politikalarla Sağlanabilir... (Sayfa 20)
- 2.1.2.- Çözüm Siyasetçilerde, Sorumluluk Hükümetlerdedir... (Sayfa 20)
- 2.1.3.-Sosyal Demokrat Temel İlkeler “Çok Yönlü Çözüm Stratejisinin” Omurgasıdır... (Sayfa 20)

2.2.- BÖLGESEL SOSYO-EKONOMİK KALKINMA

- 2.2.1.- Doğu ve GüneyDoğu Anadolu'da Gerikalmışlığın Nedenleri... (Sayfa 22)
- 2.2.2.- Sorunlar Ancak “Bölgesel Kalkınma Planı” Vizyonu ve Disiplini İle Aşılabilir... (Sayfa 23)
- 2.2.3.- Bölgesel Kalkınma Planı ile, Doğu ve GüneyDoğu Anadolu'nun Kalkınması Öncelikli Hedefe Dönüştürülmelidir... (Sayfa 24)
- 2.2.4.- Bölgesel Kalkınma İçin Devlet Sürekli ve Yeterince Kaynağı Bölgeye Aktarmalıdır... (Sayfa 29)

2.3.- EKONOMİK KALKINMA KURUMU (EKK), BÖLGESEL EKONOMİK KALKINMADAN SORUMLU OLMALIDIR...

- 2.3.1.- Bölgesel Kalkınma Planları Ancak Etkin İdari Çatılar Altında Başarıya Ulaşmıştır... (Sayfa 29)
- 2.3.2.- Ülkemizde de, Bölgesel Kalkınma Planı'nın Uygulamasından Sorumlu Ekonomik Kalkınma Kurulu (EKK) Kurulmalıdır... (Sayfa 30)
- 2.3.3.- EKK; Özerk, Etkin ve Demokratik Bir Kurum Olarak Oluşturulmalıdır...(Sayfa 31)
- 2.3.4.- EKK, Bölgeden Yönetilmelidir... (Sayfa 32)

2.4.- BOŞALTIYAN KÖYLERİN MAĞDURİYETLERİ GİDERİLMEYEN BÖLGESEL KALKINMADA BAŞARIYA ULAŞILAMAZ...

- 2.4.1.- Köye Dönüş Projesi... (Sayfa 33)
- 2.4.2.- Köy ve Mezraları Boşaltılmış Ancak "Köye Dönüş Projesi" Uygulamasına Katılmayan Yurttaşlarımıza Yönelik Projeler...(Sayfa 36)

DOĞU ve GÜNEYDOĞU

Yeni Bir Model BÖLGESEL SOSYO-EKONOMİK KALKINMA

I.- DURUM

1.1.- BÖLGE TERÖR, BASKI, HUKUKSUZLUK, YOKSULLUK VE YAYGIN EŞİTSİZLİK ALTINDA EZİLMEKTEDİR...

1.1.1.- Ülkemizin Gündemi Sorunlarla Yüklüdür; Ancak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sorunlar Altında Daha Çok Ezilmektedir...

Türkiye'nin gündemi önemli sorunlarla yüklüdür, bu kapsamda;

- Demokratikleşme, hak ve özgürlükler ve “**demokratik devlet**”,
- Hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve **hukuk devleti**,
- İç barışın korunması ve **hoşgörü toplumu**,
- Çok kültürlü toplum, Kürt sorunu ve “**çoğulcu demokrasi**”,
- **Laik Cumhuriyet**'in temel ilke ve değerleri,
- Rekabetçi, örgütlü, emeğe ve çevreye duyarlı “**sosyal pazar ekonomisi**”,
- İstikrarlı, dengeli, “**sürdürülebilir ekonomik kalkınma**”,
- Üretken ekonomi, teknolojik yapılanma, “**Bilgi Toplumu**'na geçiş”,
- Fırsat eşitliği ve “**sosyal devlet**”,
- Kamu yönetimi, yönetimin yeniden yapılandırılması ve “**yerel demokrasi**”,
- **Dürüst yönetim, açık toplum ve temiz siyaset**

gibi en temel alanlarda, çok acil çözüm bekleyen, hızla aşılması gereken sorunlar vardır.

Bu sorunlar iç içedir; birbirleri ile çok yönlü etkileşim içindedirler. Bir alanda çözümsüzlük, diğer sorun alanlarında da çözümü olumsuz etkilemektedir.

Bu nedenle, “**insan hakları**” ve “**bilgi toplumu**” çağı olarak tanımlanmakta olan 21'inci yüzyıla geçmekte olduğumuz bir evrede, ülkemizi, **Atatürk**'ün öngördüğü “**çağı paylaşan ülke**” düzeyine taşıyabilmemiz için, bu sorunların tümünün, ülkemizin bütününe yönelik ve eş zamanlı olarak göğüslenerek aşılması temel zorunluluk haline gelmiştir.

Bu sorunlar ülkemizin geneli için geçerlidir; ülkemizin tümünü doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Ancak ülkemizin **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi**, bu sorunların özellikle bir bölümünün olumsuzluklarını, ülkemizin diğer bölgelerine oranla daha derinden yaşamaktadır.

1.1.2.- Terör ve Demokrasi Sorunlarına Çözüm Getirilmemiş Olması Türkiye'yi Krize Taşımaktadır...

Bu temel sorunlar arasında yer alan, ancak giderek tüm sorunları aşan boyutlara tırmanarak, iç barış da kanamanın, toplumda ayrışım ve yabancılaşmanın, siyasal, ekonomik ve sosyal dengelerde **istikrarsızlığın** temel nedenini oluşturan **Terör** ve **Demokrasi** sorunlarının varlığı, **Laik Demokratik Sosyal Hukuk Devletinin** gereğince yaşama geçirilmemiş olması, Türkiye'ye son on yıldır Cumhuriyet tarihinin en önemli krizini yaşatmakta; bu sorunların bugüne değin aşılamamış olması ülkemizin geleceği ile yurttaşlarımızın güvenç ve esenliğini çok ciddi olarak tehdit etmektedir.

14 yıldır varlığını sürdürmekte olan **bölücü terör**, bölgede huzur ve iç barışın en büyük engelidir. Bölücü terör "**yurt dışı bölgesel**" boyutları olan bir sorundur. Yurt içinden kaynaklanmakta, yurt dışından destek almaktadır. Son dönemlerde önemli ölçüde kontrol altına alınmış olan bölücü terör örgütü faaliyetlerinin, örgütün başı tarafından Avrupa'da belirli kesimlerden sağladığı destekle siyasi etkinliğe dönüştürme arayışları bu gerçeğin bir uzantısıdır.

Ülkemizin çok kültürlü toplum olmasından kaynaklanan, "**etnik duyarlılıklara demokratik çözüm**" genel anlayışı çerçevesinde çözümlenmesi gereken **Kürt sorunu** ise Türkiye'nin bir **iç** sorunudur. Ülkemizde **çoğulcu demokrasinin** yetersizliğinden kaynaklanan bir **ülke içi demokrasi** sorunudur.

1.1.3.- Eşitsizlik, İşsizlik, Hukuksuzluk ve Kurlsuzluk Terörü Yeşertiyor...

80'li yıllardan günümüze aşamadığımız yasakçı hukuk ve sosyal devlete duyarsızlık ortamı, iç güvenlik uygulamalarında yetersizlikler, terör ve şiddet ile baskı politikalarının sürekli olarak gündemde kalmasına neden olmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin adeta kaderine dönüşen **feodal yapı, yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik, hukuksuzluk, keyfi güvenlik uygulamaları, can güvenliği yetersizliği, insan hakları ihlalleri ve zorunlu köy boşaltmaları** gibi koşullar bölgede yaşamı son derece zorlaştırmakta; terörü yeşerten ve besleyen ortamı yaratmaktadır.

Yer yer ortaya çıkan polis devleti görüntüleri, güvenlik güçlerinin bir bölümünün radikal sağ siyaset tercihlerini belirli eylem ve tavırlarla görevlerine taşıma, topluma aktarma girişimleri, yöre insanımızı giderek toplumun bütününe ve devleti temsil eden kişi ile kurumlara yabancılaştırmakta, güven boşluğu yaratmaktadır.

1.1.4.- Huzur, Hoşgörü ve İç Barış Tüm Yurttaşlarımızın Ortak Özlemidir...

İç barış da yıllardır sürmekte olan kanama, ülkede yaygın olan terör, şiddet ve baskı ortamı, toplumun farklı etnik köken, inanç ve kültür kesimleri, farklı alt kültür kümeleri arasında karşılıklı güven ve sevgi bağlarının azalmasına yol açmaktadır.

Özellikle, bu bölgelerdeki Kürt kökenli yurttaşlarımız, bölücü terör, Hizbullah gibi teokrasi yanlısı terör ve karanlık güçlerden odaklanan terör arasında bunalmıştır. Artık, hem bölgede, hem de ülkenin bütününde **huzur, hoşgörü ve iç barışın** sağlanması, her kesim ve yöreden insanımızın ortak özlemi haline dönüşmüştür.

1.2.- BÖLGENİN DEMOGRAFİK VE EKONOMİK KONUMU

1.2.1.- Bölgenin Tanımı ve Nüfus Yapısı

Bu çalışmada, DİE sınıflandırmasına uyularak, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi; Muş, Ağrı, Bitlis, Hakkari, Bingöl, Şırnak, Van, Kars, Iğdır, Ardahan, Adıyaman, Batman, Mardin, Siirt, Erzurum, Şanlıurfa, Tunceli, Erzincan, Diyarbakır, Malatya, Gaziantep, Elazığ ve Kilis olmak üzere 23 il olarak belirlenmiştir.

1996 yılı nüfus sayımına göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde toplam 11.534.000 kişi yaşamaktadır. Bu, Türkiye nüfusunun % 18.4'ünü oluşturmaktadır. Bu bölgede yaklaşık 10.000 köy (toplamın % 27.8' i) ve 12.000 köy altı yerleşim merkezi (toplamın % 26.7'si) vardır.

1.2.2.- Bölgenin GSYİH'ya Katkısı

a.-) DİE'nin, illerin GSMH'ya katkısının faaliyet kolları itibariyle belirlenmesi amacıyla gerçekleştirdiği iller ve bölgeler itibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 1996 yılı sonuçlarına göre, Marmara Bölgesi %36.6 ile Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya en yüksek katkıyı, **Doğu Anadolu Bölgesi** ise %**3.8** ile en düşük katkıyı sağlayan bölgelerimiz olmuştur. **Güneydoğu Anadolu Bölgesinin** Gayri Safi Yurt İçi Hasılaya (GSYİH) katkısı ise % **5.3** ile, ikinci en düşük düzeyle sınırlı kalmıştır.

Dolayısıyla, ülke nüfusunun yaklaşık beşte birini barındıran **Doğu ve Güneydoğu Anadolu** bölgesinin GSYİH'ya toplam katkısı, 1996 yılı itibariyle, ancak % **9.1** düzeyindedir.

**1996 Yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Bölgelere Göre Dağılımı
Bölgelerin GSYİH Payları, Cari Fiyatlarla (1996)**

Marmara Bölgesi	Doğu Anadolu Böl.	Akdeniz Bölgesi	G.Doğu Anadolu Böl.	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi
%36.6	%3.8	%12.3	%5.3	%16.1	%9.4	%16.4

Bölgelerin GSYİH Payları, Sabit Fiyatlarla (1996)

Marmara Bölgesi	Doğu Anadolu Böl.	Akdeniz Bölgesi	Güneydoğu Anadolu Böl.	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi
%37.4	%3.3	%11.9	%5.2	%17.1	%9.3	%15.7

b.-) 1996 yılında, 1995 yılına göre sabit fiyatlarla, Gayri Safi Milli Hasıla gelişme hızı; toplamda %7.0 iken, Marmara Bölgesinde %7.5, Ege Bölgesinde %7.7, Akdeniz Bölgesinde %5.5, İç Anadolu Bölgesinde %5.2, Karadeniz Bölgesinde %10.3, Doğu Anadolu Bölgesinde **%3.4** ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde **%7.1** olmuştur. (Bknz. Tablo 1)

Tablo 1: GSYİH'nın Bölgelere Göre Dağılımı

Bölgeler	Cari Fiyatlarla		Sabit Fiyatlar		
	Pay %	Gelişme Hızı %	GSYİH (Milyon TL) (1995 Fiyatları)	Pay %	Gelişme Hızı %
Marmara Böl.	36.6	89.2	39.154.508	37.4	7.5
Ege Bölgesi	16.1	96.2	17.936.284	17.1	7.7
Akdeniz Bölgesi	12.3	88.5	12.516.653	11.9	5.5
İç Anadolu Böl.	16.4	87.3	16.417.096	15.7	5.2
Karadeniz Böl.	9.4	94.5	9.774.242	9.3	10.3
Doğu Anadolu Böl.	3.8	83.8	3.502.966	3.3	3.4
Güneydoğu Anadolu Böl.	5.3	91.8	5.443.406	5.2	7.1
TÜRKİYE	100.0	90.3	104.745.151	100.0	7.0

c.-) 1996 yılında, 33 ilimiz Türkiye ortalamasının üzerinde gelişme göstermişlerdir. Bölge kapsamındaki 23 ilden 16'sında ise gelişme Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. (Bakınız Ek Tablo 2)

d.-) İllerin Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (cari fiyatlarla) içindeki payına göre yapılan sıralamada İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa, Adana, İçel, Antalya, Konya, Manisa illeri ilk on sırada yer almışlardır. On ilin Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki toplam payı %58.3 olurken, **Bartın, Bingöl, Gümüşhane, Hakkari, Tunceli, Iğdır, Ardahan ve Bayburt** illerinin her birinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payı ise sadece %0.1'dir. (Bakınız Ek Tablo: 3)

1.2.3.- Bölgenin Ulusal Gelirden Aldığı Pay

a.- Bölgelerin Gelir Payları

Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, 1994 yılı toplam hanehalkı kullanılabilir gelir hesaplarına göre, hane halkı payı % 26.6 olan Marmara Bölgesi ulusal gelirden %38.6 pay alırken, hanehalkı payı % 14.5 olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun aldığı pay % 10.2 ile sınırlı kalmıştır. (Bakınız Tablo: 4)

Tablo: 4.- Hanehalkı Sayısının ve Kullanılabilir Gelirin Bölgelere Göre Oransal Dağılımı

	B Ö L G E L E R							
	Türkiye	Marmara	Ege	Akdeniz	İç Anadolu	Karadeniz	Doğu Anadolu	G.D. Anadolu
Hanehalkı	100.0	26.6	15.7	12.5	17.9	12.8	7.1	7.4
Yıllık Kullanılabilir Gelir	100.0	38.6	13.9	11.0	15.4	10.9	5.7	4.5

b- Bölgelerde %20'lik Hanehalkı Paylarına Göre Gelir Dağılımı

Milli gelirin bölgeler arasındaki adaletsiz dağılımı kadar, bölge içinde % 20'lik hane halkı grupları arasında da, büyük çarpıklık ve eşitsizlik vardır. **Doğu Anadolu** Bölgesinde üst % 20'lik grubun milli gelirden aldığı pay % 43.1 iken alt % 20'lik kesimin aldığı pay % 6.3 ile sınırlıdır. **Güneydoğu Anadolu** Bölgesinde ise bu rakamlar, sırasıyla, % 46.1 ve % 7.1'dir. Bu değerler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde nüfusun yarısının açlık sınırında yaşamlarını idame ettirmeğe çalıştıklarını göstermektedir. (Bakınız Tablo 5)

Tablo: 5.- Bölgelerdeki Hanelerin Yıllık Kullanılabilir Gelirlerinin %20'lik Gruplara Göre Dağılımı ve Gini Katsayıları

Hanehalkı Yüzdeler Grubları	Marmara	Ege	Akdeniz	İç Anadolu	Karadeniz	Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Birinci %20	4.3	5.4	5.2	5.0	5.1	6.3	7.1
İkinci %20	7.5	9.7	9.1	9.1	9.5	11.3	11.1
Üçüncü %20	10.7	14.1	13.2	13.8	13.8	16.2	14.9
Dördüncü %20	16.4	20.9	19.6	21.9	20.1	23.1	20.8
Beşinci %20	61.1	49.9	52.9	50.2	51.5	43.1	46.1
Gini Katsayısı	0.56	0.44	0.47	0.44	0.46	0.37	0.38

c.- İl Bazında GSYİH'nın Dağılımı

Bölgesel eşitsizliği en derinden yaşayan ülkeler arasında yer alan Türkiye, bu sorunu, Doğu-Güneydoğu sorunu olarak hem ekonomik, hem sosyal, hem de politik boyutları ile sırtında bir kambur gibi taşımaktadır. Her geçen yıl, aradaki uçurum daralmamakta, aksine büyümektedir.

1996 yılı itibarıyla, kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ülke genelinde 2888 dolar olmuştur. Bölgede mevcut 23 ilin tümünde bu değer ülke ortalamasının altındadır. İllerin dolar ile Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasılası hesaplandığında Kocaeli ili 7096 dolarla birinci, Muş ise **654** dolarla en geri ilimiz konumundadır. Kocaeli ile Muş arasındaki gelir farkı **1'e 11'dir**. Oysa Türkiye'nin üye olmayı hedef aldığı Avrupa Birliği'nde, en yüksek geliri ile en düşük geliri bölgeleri arasındaki oran 1'e karşı 3'ü geçmemektedir.

Kişi başına geliri en düşük on ilimizi oluşturan İğdır, Kars, Bayburt, Van, Şırnak, Bingöl, Hakkari, Bitlis, Ağrı ve Muş arasında 8'i Doğu-Güneydoğu bölgesinde yer almaktadır. (Bakınız Tablo 6)

d.- Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

Devlet Planlama Teşkilatı'nın, 10 farklı göstereyi kullanarak, 1996 yılına ilişkin geliştirmiş olduğu "**Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Kriterine**" göre; İstanbul (4,879) ile birinci sırada yer alırken, Muş ilimiz (-1,2447) ile en alt sırada yer almaktadır. Bölgedeki 23 ilden Gaziantep dışındaki tüm illerde indeks değeri sıfırın altındadır. Son 10 ilin tümü bu bölgede yer almaktadır. (Bakınız Tablo: 7)

1.2.4.- Bölgede Ekonomik Faaliyetlerin Genel Niteliği

Bölgede oluşan gelir küçük esnaf ve tarım ağırlıklıdır. Ancak, özellikle hayvancılık da yoğun gerileme nedeniyle müteşebbis gelirleri içinde tarımın payının, 1994 yılı itibariyle, (Türkiye ortalaması % 16.7) hayvancılık ağırlıklı Doğu Anadolu'da % **39.7** iken, Güneydoğu Anadolu'da **22.1** olduğu görülmektedir.

1994 yılı itibariyle, Doğu Anadolu'da, nüfusun % **72.8'i**, Güneydoğu Anadolu'da ise % **53.5'u** "Tarım, ormancılık, balıkçılık ve avcılık" sektöründe çalışmaktadır. Bu değerler, Türkiye ortalaması olan % 50.3'ün üzerindedir. Ücretli ve maaşlı çalışanların oranı ise Türkiye genelinde % 42.8 iken, Doğu Anadolu'da % **34**, Güneydoğu Anadolu'da ise % **30.9'dur**. Ülkemizin genelinde menkul kıymet gelirleri toplam gelirlerin % **7.7'sini** oluştururken bölgede bu rakam sırasıyla, % **1,1** ve % **0.7'dir**.

1.2.5.- Bölgeye Verilen Sözler Tutulmadı; Açıklanan Paket ve Projeler Genellikle Uygulamaya Konulmadı...

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun ekonomik kalkınmasının sağlanabilmesi için bugüne değin Hükümetler tarafından açıklanan önlem ve yatırım paketleri, ne yazık ki, boş vaatlerden öteye geçemedi. Örneğin;

- 1991'de açıklanan 10 trilyon TL. lik paket kapsamında, sadece birkaç futbol stadı yapıldı;
- 1993'de açıklanan, dönemin bölgeden sorumlu Devlet Bakanı Ekrem Ceyhan tarafından açıklanan, her yıl 40 milyar dolar olmak üzere toplam 234 trilyon TL.lik yatırım vaadi boş çıktı;
- 1993'de Başbakanlık görevine başlayan Çiller'in 5,5 trilyon TL:LİK, 1994'de Devlet Bakanı Ali Şevki Ereğ'in 16 trilyon TL.lik, 1995'de Çiller'in 25 trilyon TL.lik yatırım paketleri vaatten öteye geçemedi;
- Necmettin Erbakan'ın 1996 yılında açıkladığı 40 trilyon TL.lik yatırım ve 1997'de bölgeye aktarılacağını belirttiği 119 trilyon TL.lik kaynak aktarımı sözleri de uygulamaya dönüşmedi;
- AnaSol-D Hükümetinin bölgeye yönelik vaatleri de hayata geçirilmedi.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ekonomi çökme noktasındadır; üretim büyük ölçüde durmuştur. Yatırımsızlık rekor düzeydeki işsizliğin temel nedenidir. Büyük teşvikler alınarak başlatılan özel yatırımların büyük bölümü yarım kalmıştır. Yeni özel sanayi yatırımları son derece sınırlı düzeydedir. Halen bölgedeki 18 ilde, tamamlandığı takdirde toplam 15300 kişiye doğrudan istihdam olanağı sağlayabilecek **345** tesis, yıllardır, tamamlanamamış halde atıl durmaktadır. Yıllardır bu tesislerin yatırım ve işletme kredisi talepleri karşılanamamaktadır.

- Büyük çoğunluğu kamu sektörü tarafından gerçekleştirilmesi planlanan ancak 1980 yılından sonra programdan çıkarılan onlarca projenin uygulamasının durdurulması,
- Uzun vadeli **bölgesel planlama** anlayışının, GAP dışında, bölgesel kalkınmayı yönlendirici enstrümana dönüştürülemedi,

- Hayvancılık ve onunla bağlantılı agro-sanayi sektörlerinin, hükümetlerin yanlış politikaları sonucu çökertilmesi,
 - Yöredeki kamu tesisleri ve fabrikalarının özelleştirilmesi ve bu uygulama sonucu tesislerin büyük bölümünün kapanması,
 - Yöredeki emek gücüne yeni beceriler kazandırmaya yönelik projelerin uygulamaya geçirilmemesi,
 - Ziraat ve Halk Bankalarının asli işlevlerinden sapmaları; Ziraat Bankasını çiftçinin, Halk Bankasını ise esnaf ve sanatkarların ihtisas bankasına dönüştürecek yapılanmanın gerçekleştirilememesi; bu bankaların yöredeki KOBİ'lere, küçük üreticilerle, esnaf ve sanatkarlara gerekli kredi desteğini sağlamamaları,
 - Yöreden göç ederek Batıda yatırım yapan girişimcilerin bu bölgeye yatırım yapmakta bugüne değin yeterince duyarlı olmamaları,
- gibi nedenlerle durma noktasına gelen bölge ekonomisini ayağa kaldıracak politikalar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bütününe kapsayacak bir bütünlük ve tutarlılık içinde hızla uygulamaya geçirilmediği sürece bölgenin sorunlarının aşılamayacağı, terörün önünün alınamayacağı bilinmelidir.

1.2.6.- GAP İhmal Edilmektedir; Uygulama Programın Gerisindedir...

Güney Doğu Anadolu Projesinin (GAP) uygulaması programının gerisindedir; yatırımlar dengesiz yürütülmekte, projenin bütünlüğü yeterince gözetilmemekte, “**çiftçinin hizmete - tarlanın suya**” kavuşması gecikmektedir. 1997 fiyatları ile 27,8 milyar dolar toplam bedelli GAP Projesinde, Haziran 1997 sonu itibariyle ancak 11.14 milyar dolarlık yatırım yapılmış, toplam gerçekleşme oranı % 40.1 düzeyinde kalmıştır. (bknz. Tablo 8)

	Yatırım Tutarı (Milyar \$, 1997 Fiyatı)	Payı (%)	Gerçekleşme Oranı (%)
Toplam Proje	27.79	100.0	40.1
İmalat Yatırımları	1.25	4.5	40.3
Enerji Yatırımları	8.95	32.2	71.1
Tarım Yatırımları	8.42	30.3	9.8
Haberleş&Ulaştırma	6.14	22.1	28.4

Sorun sadece yatırımın geri kalmasından değil, yatırımların entegre bir kalkınma projesi olarak “**enerji-tarım-sosyal kalkınma**” boyutları ile, bir bütünlük içinde yürütülmemesinden kaynaklanmaktadır. Suyu ovaya indirecek tünel yatırımları tamamlanmak üzere olmakla beraber, toprağı suya kavuşturacak olan tarım yatırımlarında gerçekleşme oranı sadece % **9.8** düzeyindedir.

GAP yatırımlarının, işletmeye alındığında, başta Şanlıurfa olmak üzere Diyarbakır, Adıyaman, Mardin ve Siirt'ten oluşan Güneydoğu illerinin ekonomik ve sosyal yapılarında çok önemli değişimler yaratacağı açıktır. GAP yatırımlarının yapımı ile ilgili inşaat

faaliyetlerinin yol açmakta olduğu büyüme ise, doğal olarak, projelerinin bitimiyle peyderpey sona erecektir. Başka bir ifadeyle, 13 temel projeden oluşan GAP yatırımları sonuçlandırıldığında inşaat sektöründe bölgede yaratılan katma değer artışı eskisi gibi sürmeyecektir. Her ne kadar hızlanan kentleşmenin getireceği yeni inşaat faaliyetleri, inşaat sektörünü canlı tutacak olsa da bu, eski hızlı büyüme oranının devam edeceği anlamını taşımayacaktır.

Aynı şekilde hidroelektrik üretiminin de bölgeye olumlu etkileri sınırlı olacaktır. Bu sektörün, diğer sektörlerle ileri-geri bağlantıları sınırlıdır. Bölgeye yapılan enerji yatırımları herhangi bir yan sanayi yaratmadığı gibi bu sektör ile alışverişi olan iş alanları da genellikle doğmamaktadır.

GAP yatırımlarının Güneydoğuda dışındaki Doğu illerine etkisi ise şimdilik oldukça sınırlı düzeydedir. Örneğin 1980'lerden 1990'lara Güneydoğu illerinin Türkiye milli gelirlerindeki payında görece artışlar görülmesine karşılık diğer Doğu illerinde gerileme sürmektedir. GAP yatırımları, diğer Doğu illerinden gelen işsizlere inşaat dalında belli ölçüde istihdam yaratsa da bu istihdam geçici nitelikteydi. GAP yatırımlarının tamamlanmasıyla bölgedeki tarımsal gelişme beraberinde tarımsal sanayileşmeyi de getirdiği zaman, Doğu illerinden Batıya dönük işgücü ve sermaye göçünün önemli bir kısmının GAP'a doğru yönelmesi mümkün olabilecektir.

1.3. BÖLGEDE MEVCUT FEODAL YAPI VE GÖÇ OLGUSU SORUNLARI ARTIRMAKTADIR...

1.3.1.- 75 Yıllık Cumhuriyetimiz Feodal Yapıyı Aşamamıştır...

Laik Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze 75 yıl geçmiş olmasına rağmen ülkemiz, belirli bölgelerde yoğunlaşmış olan feodal yapıyı ve onun bir sonucu olan ilkel ilişki ve bağımlılıkları aşamamıştır.

Bu geri sosyal yapılanmanın temeli, mantığı ve kendisini devam ettirmesi, ırk ve kan bağı benzeri çağın gerisinde kalmış değer ölçülerine sahip çıkmasıyla bağlantılıdır. Bölgede çok derin olan eşitsizlik ve yoksullaşma olgusu da önemli ölçüde mevcut feodal yapıdan beslenmektedir.

Bölgedeki terör hareketinin temel nedenleri arasında da mevcut feodal yapının yaratmakta olduğu olumsuzluklar önemli bir yer tutmaktadır. Benzer feodal değerleri paylaşan ve kullanan terör hareketi, gücünü önemli ölçüde bölgenin bu feodal özelliklerinden almaktadır.

a.- Aşiret Olgusu

Feodal toplumsal yapılanmalar içerisinde aşiret bir güç kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Aşiret, bireye, fiziksel güvenlik yanında arazi ve mera gibi alansal güvenlik sunar. Hayvan sürüleri ile sahip olunan arazi gibi değerleri korur. Kısaca aşiret, pazar dinamiklerinin

gelişmemiş olduğu ortamlarda koruyucu bir şemsiye işlevini görür. Ancak aşiret, üretim için işbirliğini ve işbölümünü düzenleyemez; pazar güçleri karşısında işlevini ve gücünü yitirir. Bu nedenlerle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafyasının önemli bölümünde, aşiretler etkinliklerini sürdürmeğe devam etmektedirler.

b.- Ağalık Olgusu

Ağalık olgusu, pre-kapitalist veya azgelişmiş bir kapitalist ekonomide, yoğunlaşmış (eşitsiz) toprak mülkiyetinin ürünüdür. Ağa, toprak üzerindeki mutlak hakimiyetine dayanarak üretimi örgütler. İşgücüne, varlığını sürdürecekt kadar pay ayırır ve üretimin geri kalanına el koyar. Elde edilen gelir ne kadar fazla, bunu sağlayan arazi ve çalışan sayısı ne kadar çoksa, ağa o kadar güçlü ve nüfuzludur. Bu nedenle ağalar arasında da keskin bir rekabet ve çekişme vardır. Ancak, ağa ve emekçi arasındaki ilişki geleneğe bağlıdır. Verimlilik ve pazar mekanizmasının koşullarının dışında gerçekleşir.

Pazar ekonomisinin yaygınlaşmasıyla, bu geleneksel ilişki ve bağımlılık olgusu çözülmeye başlar. Nitekim ağalık olgusu, ülkemizin birçok yöresinde tümüyle, Tunceli ve Elazığ gibi kimi yörelerinde ise kısmen çözülmüş durumdadır. Ancak aşiret bağı genellikle sürmektedir. Muş'ta ise hem ağalık, hem de aşiret ilişkisi etkinliğini korumaktadır.

c.- Şeyhlik Olgusu

Şeyhlik, hem aşiret, hem ağalık ilişkisinden bağımsız bir olgudur. Daha çok manevi alanı, sufi esaslara göre düzenler. Dinin, dünyevi yaşamı kavrayan, yorumlayan ve yönlendiren başat değer sistemi olduğu zamanlarda, dinsel hükümlerin yorumu, büyük ölçüde iktidarın iradesine göre şekillenirdi. İktidarın uygulamalarından ve yorumlarından zarar gören sosyal kümeler, başka bir siyasal ifade olanağı olmadığı için, önce mezheplerle, sonra da tarikatlarla, farklılıklarını dünyevi yaşam alanına taşıdılar.

Tarikatlar ve onları temsil eden şeyhlikler, diğer geleneksel otorite ve örgütsel ilişkilerle bir arada yaşarlar. İnsanların bu geleneksel otorite ve ilişkilere uyumunu ve katlanmasını sağlayarak, onları meşrulaştırırlar. Günümüzde, örneğin Bingöl'de şeyhlik hala çok etkilidir.

1.3.2.- Bölgede Toprak Dağılımında Dengesizlik Feodal Yapıyı Güçlendiriyor; Eşitsizlikleri Artırıyor...

Bölgenin toprak dağılımında büyük adaletsizlikler vardır. Yıllardır tarım ve toprak reformu gerçekleştirilmediği için toprak dağılımında adalet sağlanamamış, tarımda modern işletme tekniklerine geçilememiş, verimlilik istenen düzeye çıkarılamamıştır. Toprak dağılımındaki dengesizliğin giderilememesi, yer yer hakim olan feodal yapı kurumlarını da ayakta tutmuştur. Toprak dağılımındaki bu durum, yalnızca ekonomik alanda adaletsizliği ve verimsizliği korumakla kalmamakta, sömürüyü devam ettirerek siyasi alanda da özellikle kırsal kesimde kişilerin bağımlılıktan kurtulmasını engellemektedir.

GAP Bölgesi için yapılan bir çalışma, çiftçi ailelerinin **%38'inin** topraksız olduğunu göstermektedir. Bu oran, bu bölgedeki toplam tarım topraklarının önemli bir bölümünü oluşturan **Şanlıurfa'da %42.1'e, Diyarbakır'da ise %45.1'e** çıkmaktadır. (Bakınız Tablo 9)

Tarım kesiminde toprakların mülkiyet yapısında da büyük bir çarpıklık vardır. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı 1981 Köy Envanter Etüdülerine göre bu bölgedeki toprakların **dörtte birinden azına ailelerin dörtte üçü** sahip bulunmaktadır. Diyarbakır ilinde, toprak sahibi ailelerin **%6'sı** toplam tarım arazilerinin **%57'sine** sahip iken, ailelerin **%76'sı** toplam tarım arazilerinin **%17'sine** sahip bulunmaktadır. Toprak dağılımındaki bu büyük adaletsizlik, yörede feodal ilişkilerin ne derece güçlü olduğunu göstermektedir.

Tablo: 9.- GAP Bölgesinde Toprak Mülkiyeti Yapısı (% olarak) ve İşletme Grupları (Hektar)

İller	Topraksızlar	1-5 H.	5-20 H.	20-50 H.	50-100 H.	100-H.
Adıyaman	21,2	58,3	16,7	2,8	0,7	0,3
Diyarbakır	45,1	41,3	10,3	2,1	0,7	0,5
Gaziantep	28,6	37,4	27,1	6,5	0,1	0,3
Mardin	41,3	46,7	9,6	1,6	0,5	0,3
Siirt	44,6	46,6	7,2	1,0	0,5	0,1
Şanlı Urfa	48,1	26,8	23,4	5,1	1,9	0,7

(KAYNAK: DPT, GAP Master Planı, 1989)

1.3.3.- Bölgede Göç Olgusu

Bir yandan ayrılıkçı terör örgütünün baskıları, diğer yandan insan hak ve özgürlüklerini hiçe sayan, demokrasi dışı baskıcı uygulamalar giderek ağırlaşarak büyüyen ekonomik ve toplumsal sorunlar yöre halkını, yerleşim yerlerini terk ederek, köylerini boşaltmaya ve toplu göçlere yöneltmektedir

Bu bağlamda yapılan çalışmalarda, "**göçtüğünüz yerden neden ayrıldınız?**" sorusuna alınan yanıtlar arasında **işsizlik % 40.2, örgüt baskısı % 16, devlet baskısı** ise % 10 oranları ile başta yer almaktadır. Verilen diğer yanıtlar da dikkate alındığında yoğun göçün ardında yatan temel nedenin baskı ve yaşam güvencesinde eksiklik yanında, ağırlıklı olarak ekonomik koşullar ve geçim sorunundan kaynaklandığı görülmektedir.

Benzeri şekilde; "**Neden buraya göç ettiniz**" sorusuna verilen yanıtlarda ise, **iş olanağının varlığı % 37.8, akrabaların varlığı %33.1** oranları ile en yaygın olanlardır.

1990'da yapılan nüfus sayımı sonucuna göre, bölgenin nüfusu 9 milyon 365 bini bulmaktadır. Aynı sayımın sonuçlarına göre, tüm Türkiye'de doğum yeri Doğu illeri olan yaklaşık 12 milyon nüfus vardır. Diğer bir deyimle, 1990 yılı verilerine göre, Doğu ve Güneydoğulu nüfusun yaklaşık %30'u olan 3 milyon 607 bin kişi, Batıya göç etmiş olup orada yaşamaktadır. Hem ekonomik hem de politik nedenlerle bu oranın 1997'ye değin birkaç puan daha artmış olduğu ve her beş Doğu ve Güneydoğuludan ikisinin bölge dışında yaşadığı söylenebilir.

Zorunlu göç olgusu nedeniyle 1990-1996 döneminde bu göç daha da hız kazanmıştır. 1990 yılı nüfus sayımına göre, Kars doğumlu olup da İstanbul'da yerleşik olanların sayısı 215000'dir. Onları, 150 bin ile Erzincanlılar, 141 bin ile Malatyalılar ve 130 bin ile Erzurumlular izlemektedir.

Doğu ve Güneydoğu bölgesi ile Batı Türkiye arasındaki refah ve gelir farkı; Doğudan Batıya sermaye ve insan gücü göçüne neden olmaktadır. Bu göç, bazı dönemlerde temposunu arttırmakta; bölge gelişme sürecinde sürekli kan kaybına uğramaktadır.

Bölgeden göçen insan gücü potansiyeli ile ilgili olarak iç göç verileri ortaya çarpıcı sonuçlar koymaktadır. Her 100 Tunceliliden 53'ü göç etmiş; nüfus cüzdanında Erzincan doğumlu yazan 463 bin kişinin yarısı Erzincan'da yarısı başka diyarlarda yaşam kavgası vermektedir. Özellikle 1980 sonrası büyük göç veren Karslıların %45'i Kars dışında yaşamaktalar. Benzeri şekilde Siirtlilerin %42'si, Erzurumluların %36'sı, Mardinlilerin %35'i, Malatyalıların 33'ü, Bingöllülerin % 32'si doğdukları topraklardan uzağa göç etmişlerdir.

Doğu ve Güneydoğudan göç oranı en düşük yöreler Diyarbakır, Urfa, Van, Batman, Şırnak ve Hakkari illeridir. Bu illerde doğan nüfusun ancak **%15-20'si** topraklarını terk edip göçmüştür. Ancak bu illerde de köyden merkez ilçeye yoğun göç vardır. Özellikle zorunlu köy boşaltmaları sonucu ve geçim nedenleri ile, köyler il merkezine taşınmış; nüfus patlaması yaşayan merkez ilçelerde sorunlar yeni boyutlara tırmanmıştır.

1.4.- KÖY VE MEZRALARIN ZORUNLU OLARAK BOŞALTIMASI

1.4.1.- Durum

Köylerin boşaltılması sürecinin ardında yatan nedenler veya buna yol açan etmenler çok yönlüdür. Ancak temel nedeni, boşaltılan köylerin, bölücü terör örgütü ile güvenlik güçleri arasında yıllardır devam etmekte olan çatışma ortamının içinde veya ona yakın bölgede yer almaları oluşturmaktadır. Güvenlik güçlerince silahlı illegal örgüte yönelik sürdürülmekte olan mücadeleyi, "**abartılı güvenlik konsepti**" olarak tanımlanabilecek bir anlayışla yerleşimden arındırılmış son derece geniş bir coğrafyada yürütme arayışları **zorunlu köy boşaltmalarının** açıkça ifade edilmeyen temel gerekçelerinden birini oluşturmuştur.

Özellikle bölgenin coğrafi açıdan engebeli ve yerleşimin dağınık olması nedeniyle, yerleşim birimlerinin terör örgütlerinin acımasız saldırılarına karşı korunması konusunda zaman zaman sorunlar yaşanmaktadır. Birazda bundan kaynaklanan gerekçe ile, devlet, köylülere **Geçici Köy Korucusu** olmalarını öngörmüş; bazıları bu öneriyi kabul ederken, diğerleri sağlanan maddi olanaklara rağmen geçici köy korucusu olmaya yanaşmamışlardır. Her iki koşulda da köylü huzura kavuşmamış; koruculuğu kabul edenlere örgüt baskısı yoğunlaşırken; kabul etmeyenlere güvenlik birimleri kuşku ile yaklaşmış; köy koruculuğunu kabul etmeyen köylerden silahlı illegal örgütün lojistik destek sağlama iddia veya ihtimalleri çerçevesinde kontroller, askeri operasyonlar ve bu anlamda devlet baskısı bu köylerde yönelik olarak yoğunlaşmıştır.

Yerleşim birimlerinin hem güvenliğinin sağlanamaması, hem de geçim kaynaklarının yok olması bölgenin özellikle kırsal kesiminde yaşamı son derece zorlaştırmıştır. Tarımsal faaliyetlerini sürdürememeleri, ettikleri ekinleri biçememeleri, ev, ahır ve bahçelerinin tahrip edilmesi, dokuma tezgahlarının durması, arı kovanlarının sönmesi yöre kırsalındaki yaşamı karartmıştır. 1990'dan sonra bölgede birçok ilde uygulamaya konulan mera yasağı yörede hayvancılığı çökertirken geçim koşullarının daha da bozulmasına neden olmuştur.

Tüm bu ve diğer nedenlerle, insanların on yıllardır yaşamakta oldukları köylerinde, güvenlik ve huzurlarının, onurlu geçim koşullarının, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerinin sağlanamaması köylüleri doğal yaşam yörelerinden kopartmış, köylerini terk etmeye zorlanmışlardır.

OHAL Bölge Valiliğinin Kasım 1997 verilerine göre, dönüş yapanlar hariç olmak üzere, OHAL uygulanan 6 il ile mücavir alanını oluşturan 4 ilde 820 köy, 2345 mezra boşaltılmıştır. Toplam **3165** yerleşim biriminde **57.314** haneden **378.335** kişi, çeşitli kentlere göç etmiştir. Bu sayılara tamamen boşaltılmayan yerleşim birimlerinden ferdi olarak göç edenler dahil değildir.(Bakınız Tablo 10)

Ayrıca OHAL uygulaması ve onun mücavir alanı kapsamı dışında kalan bazı illerde de boşaltılan yerleşim birimleri bulunmaktadır. Bu konumda olan 10 ildeki durum da dikkate alındığında, boşaltılan köy sayısı 905'e, mezra sayısı 2533'e, toplam sayı ise **3428**'e tırmanmaktadır.(Bakınız Tablo 11)

Boşaltılan yerleşim birimleri ve göç eden vatandaşların sayısı konusunda daha yüksek rakamlar ifade edilmekte, OHAL Valiliği verilerinin gerçeği yansıtmadığı ve boşaltılan daha bir çok yerleşim birimi bulunduğu iddia edilmektedir. Ancak bölgenin mevcut güvenlik koşulları altında bu iddiaların doğruluğunu araştırma olanağı yoktur.

Tablo:11.- Boşaltılan Yerleşim Birimlerinin Toplam Durumu

	KÖY	MEZRA	TOPLAM
OHAL BÖLGESİ	517	1614	2131
MÜCAVİR ALAN	303	731	1034
DİĞER İLLER (*)	85	178	263
TOPLAM	905	2523	3428

((*) Ağrı'da 53, Kars'da 20, Erzurum'da 15, Erzincan'da 87, Sivas'da 1, Şanlıurfa'da24, Adıyaman'da 22, Iğdır'da 13, Elazığ'da 28 köy ve mezra boşaltılmıştır.)

1.4.2.- Zorunlu Köy Boşaltmaları Yörede Sorunları Daha da Tırmandırmıştır...

Bölgede çok geniş bir coğrafyada boşaltılan, bir bölümü yakılıp yıkılan, 905 köy ve 2523 mezradan, yani **3428** yerleşim yerinden göç etme zorunda kalan yaklaşık toplam **450000** yurttaşımızın mağduriyetleri bugüne değin giderilememiştir. Bu yurttaşlarımızın, yaşam, barınma, çalışma, sağlık ve eğitim gibi temel haklarının ihlal edilmesine duyarsız

kalınmıştır. İdare, zorla göç ettirilen bu insanların barınma, beslenme, sağlık, eğitim ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli ilgiyi göstermemiştir.

Anayasanın 125. maddesi, idareyi, kendi eylem ve işlemlerinden ötürü doğan zararı ödemekle yükümlü tutmaktadır. Bu anlayışla, köy boşaltmaları ister terör örgütünün, isterse güvenlik güçlerinin talep veya baskısı ile gerçekleşsin, devlet sayısı 450000'i aşkın bu yurttaşlarımızın haklarını vermek, mağduriyetleri gidermekle yükümlüdür. Zira, devlet her koşul altında yurttaşlarının güvenlik ve esenliğini sağlamakla görevlidir.

Zorunlu köy boşaltması sürecinde evler, ahırlar, ambarlar tahrip edilmiş, önemli bölümü yakılmış; meralar kapatılmış; yurttaşların tapulu arazileri kendilerine yasaklanmış; ürünleri tahrip edilmiş; arı kovanları, cevizlikleri, odunluk ve meşe alanları ile bahçelerinden yararlanma hakları ellerinden alınmıştır.

Göç edenlerin, köylerinde bıraktıkları ev, tarla, bağ ve bahçeleri ile bağlantıları kopmuştur, daha doğrusu kopartılmıştır. Bu insanların köyleri ile, köyde bıraktıkları geçim kaynakları ile ilişki kurmalarına, ürünlerini toplamalarına, kovanlarını sağmalarına, odunlarını kesmelerine çoğunlukla izin verilmemektedir.

Göç eden insanlara dönük ciddi bir araştırma da bulunmamaktadır. Kimin nereden, nereye göç ettiği resmen izlenemediği gibi; zorunlu göç olgusunu yaşayan yurttaşlarla ilgili güvenilir demografik, sosyolojik ve ekonomik veriler elde yoktur; bu sorunlu yurttaşlarımızın ihtiyaç ve sorunları devletçe gereğince tespit edilmemiştir.

Yerleşim yerlerinin bu şekilde boşaltılması bölge ekonomisinde büyük kayıplara yol açmıştır. Bölgenin hayvansal ve tarımsal üretimi büyük ölçüde düşmüştür. Köyünde üretici olan bu insanlar göç ettikleri kentlerde tüketici hale gelmiştir.

Kısaca; çocuğu, genci ve yaşlısı ile, köy ve mezarlarından uzaklaşma zorunda bırakılan yurttaşlarımızın en temel insanlık hakları kitlesel bir şekilde çiğnenmiş, mağdur edilerek adeta yaşamdan kopartılmışlardır.

a.- Zorunlu Olarak Göç Edenlerin Yerleşim Sorunları

Köyleri boşaltılan insanlar, sorunlarıyla beraber dalga dalga önce bölgedeki, arkasından tüm Türkiye'deki büyük kentlere taşınmaktadırlar. Zorunlu göç, genellikle, boşalttırılan köy ve mezarlardan ilçe merkezlerine, il merkezlerine, bölgedeki Şanlıurfa, Van, Diyarbakır gibi büyük şehirlere, batıda mevsimin uygun olduğu, tarım işçiliği gibi eğitim ve beceri gerektirmeyen istihdam alanları sağlayabilen Mersin, Adana, Antalya gibi şehirlere yönelik olmuştur. Bu yüzden başta Diyarbakır ve Van il merkezleri olmak üzere bir çok kent merkezinin nüfusunda şişme meydana gelmiştir.

Zorunlu göç ani ve toplu olduğundan ve devletçe gerekli önlemler alınmadığından kentler göç edenleri özümseyememiş; tersine bir çok kent hızlı bir köyleşme ve getolaşma sürecini yaşamaya başlamıştır. Özellikle Diyarbakır, Van, Şanlıurfa gibi kent merkezlerinde hızlı ve çok çarpık bir gecekondulaşma olgusu ortaya çıkmıştır. Bu

şehirlerin zaten yetersiz olan kentsel alt ve üst yapıları tümüyle tıkanmış; işlevsiz hale gelmeğe başlamıştır.

Göç edenler kente geldiklerinde arsa çetelerinin tuzağına düşmektedir. Bu olgu, hem göç eden halk için, hem de arazileri yağmalanan devlet için çok önemli bir sorun durumundadır.

Merkezi yönetim desteğiyle Valiliklerce bazı il ve ilçe merkezlerinde yapılan az sayıdaki konut dışında zorunlu göçe maruz kalan yaklaşık 70000 ailenin barınma sorunları bugüne değin çözümlenmemiş olduğundan sorun çığ gibi büyümektedir. Henüz bir konuta kavuşmamış konumda olan on binlerce insan, bir yakının yanında, inşaatlarda, park, garaj gibi sağlıklı ortamlarda, kalabalık halde yaşamaya devam etmektedir.

b.- Zorunlu Olarak Göç Edenlerin İstihdam ve Geçim Sorunları

Bölgede güvenlik nedeniyle uygulanan “**mera yasağı**” ve son yıllarda uygulanan yanlış hayvancılık politikası bölgenin başlıca gelir kaynağı olan hayvancılığa büyük bir darbe vurmuştur.

Göç edenler beraberlerinde getirdikleri hayvanlarını ve diğer mallarını satarak bir süre bununla yaşamlarını sürdürmüşler, ancak, çalışarak kazanç sağlama olanağını genellikle elde edemediklerinden kısa sürede bu birikimlerini de eriterek tüketmişlerdir.

Göç edilen yerlerin ekonomik bakımdan gelişmiş ve sanayileşmiş bölgeler olmaması, yeni yatırımların düzeyindeki yetersizlik, göç etme zorunda bırakılanların genellikle tarım ve hayvancılık dışında bir meslek ve becerilerinin yokluğu, idarenin bu yurttaşlara yeni beceriler kazandırma arayışında olmaması gibi nedenlerle bu yurttaşlarımız göç ettikleri kent merkezlerinde istihdam imkanı bulamamaktadırlar. Devletin soruna geçici çözüm sağlayacak “geçici istihdam projelerini” uygulamaya geçirmemiş olması sorunların kabarak devamına neden olmaktadır.

Van, Hakkari ve Şırnak gibi illerde sınır ticareti nedeniyle bu yurttaşlarımızın küçük bir bölümü kendilerine nisbi gelir olanakları elde etmekle beraber, büyük çoğunluğu işsiz kalmışlar; ancak bir kısmı seyyar satıcılık, hamallık, bekçilik gibi marjinal alanlarda geçici işler bulabilmişlerdir.

Göç eden işsiz gençler arasında işsizlik rekor düzeydedir. Bu nedenlerle, gençlerin, gayri meşru ilişkilerin tuzağına düşme, terör batağının malzemesine dönüşme olasılıkları süregelmektedir.

c.- Zorunlu Olarak Göç Edenlerin Eğitim Sorunları

Bölgede eğitim yönünden büyük olumsuzluk yaşanmaktadır. OHAL Valiliği verilerine göre, bölgede 1.259 okul güvenlik nedeniyle, 357 okul öğretmensizlik ve 587 okul diğer eksiklikler nedeniyle toplam **2202** okul eğitime kapalıdır. (Bakınız Ek Tablo: 12) Açık okullarda öğretmen ve yönetici kadrolardaki eksikler nedeniyle eğitim programları tam olarak uygulanmamaktadır. Ayrıca bölgede branş öğretmeni ve tecrübeli öğretmen sayısı son derece yetersiz düzeydedir.

Diyarbakır'da yapılan bir araştırmaya göre, kentte yaşayan ilkökul çağındaki çocukların ancak **%52.4'ü** okula gitmekte, orta öğretim çağında bu oran %34.3'e düşmektedir. Okula gitmeyen ortaöğretim çağındaki (12-18 yaş grubu) çocukların **%53.8'i** hiç bir yükümlülüğü olmaksızın boş gezmektedirler.

Göç eden çocuk ve gençlerimizin eğitim sorunlarına yönelik güvenilir bir resmi araştırma yapılmadığı için okullaşma oranı tam olarak bilinmemektedir; ancak eğitim yönünden bu grup çocuklarımızın durumunun genel ortalamadan çok daha kötü bir durumda olduğu görülmektedir. Eğitimsiz olarak yetişkin çağına ulaşacak bu gençler ileride işsizliğin, umutsuzluğun ve güvensizliğin pençesine düşecektir.

Göç eden ailelerden, çocukları eğitim çağında olanlar, bu temel haklarından yararlanamazken, göç alan illerde de var olan eğitim altyapısı göç nedeniyle oluşan yığılmayı karşılayamamaktadır. Sınıflardaki öğrenci sayısının artması ile orantılı olarak eğitimin kalitesi de düşmektedir.

d.- Zorunlu Olarak Göç Edenlerin Sağlık Sorunları

Göç eden insanların büyük çoğunluğu, sağlıklı bir yerleşim ve barınma yoksun oldukları gibi yeterli beslenmeden, sağlıktan, eğitimden ve geçimden de yoksundurlar. Bu insanlar arasında bulaşıcı hastalıklar ve diğer rahatsızlıklar hızla yayılmakta ve ülkedeki diğer kentlere taşınmaktadır.

OHAL Bölge Valiliğinin verilerine göre son sekiz yılda, bölgede, başta tifo olmak üzere hepatit, dizanteri gibi bulaşıcı hastalıklarda ürkütücü bir artış vardır. Bunun nedeni özellikle göç eden insanların sağlıksız ortamlarda, kalabalık olarak yaşama zorunda kalmaları, devletten yeterli düzeyde koruyucu sağlık hizmeti alamamalarıdır..

Bölgede sağlık istatistikleri güvenilir ve sağlıklı olmamakla birlikte, OHAL Valiliğince bildirilen verilere göre 1991'de 6.142 olan tifo vakası, 1997'de **21.677'ye**, 1991'de 4.026 olan dizanteri vakası 1997'de **12.912'ye** fırlamıştır. Bu verilerde kanıtlamaktadır ki, bölgede bulaşıcı hastalıklar hızla yayılmaktadır.

Bölgedeki sağlık hizmetlerinde büyük aksama vardır. Sağlık personeli, niteliksel ve niceliksel olarak yetersizdir. Mevcut personel büyük şehirlerde toplanmıştır. Kasım 1997 itibariyle OHAL ve Mücavir illerde toplam 274 uzman doktor bulunmakta, tedavi hizmetlerinin aksamadan yürütebilmesi için **748 uzman doktora** daha ihtiyaç duyulmaktadır. Bölgede pratisyen doktor, ebe, hemşire ve diğer personel açığı devam etmektedir. (Bakınız Tablo 13)

Bölgede koruyucu sağlık hizmetleri çok yetersizdir. Bölgedeki bir çok sağlık tesisi kapalıdır. Açık olanlar fonksiyonlarını tam anlamıyla yerine getirememektedir.

OHAL ve Mücavir illerde 387 sağlık ocağından 54'ü güvenlik, 18'i personel yetersizliğinden 15'i diğer nedenlerden olmak üzere **87** adedi kapalıdır. Yine bölgedeki

831 sağlık evinden sadece 88'i açıktır. **743** sağlık evi ise, guvenlik (374), personel yetersizliği (233) ve bina-araç-gereç gibi diğer nedenlerle (136) kapalıdır. (Bakınız Tablo 14)

II.- ÇÖZÜM STRATEJİSİ ve POLİTİKALAR

2.1.- ÇÖZÜM; DEMOKRATİKLEŞME VE SOSYO-EKONOMİK KALKINMADIR...

2.1.1.- özüm, Ancak, Sosyal Demokrat Duyarlılık ve Politikalarla Sağlanabilir...

Ülkemizin bütünlüğünün ve iç barışının, insanlarımızın huzurunun ve refahının önünde mevcut temel sorunlar ancak sosyal demokrat duyarlılık ve politikalarla aşılabilir. Bu kapsamda; Doğu ve Güneydoğu sorununun temel unsurları olan;

- “Terör sorununa” karşı “**yeni güvenlik**” politikalarının;
- “Kürt sorununa” yönelik olarak da, “**demokratikleşme**” ve “**bölgesel sosyo-ekonomik kalkınma**” politikalarının, kararlılıkla uygulamaya konulması, ülkede sorunların kalıcı olarak aşılmasının ve iç barışın kökleştirilmesinin tek çıkış yoludur.

2.1.2.- özüm Siyasetçilerde, Sorumluluk Hükümetlerdedir...

İç barıştaki kanama her boyutu ile artık sürdürülemez bir noktaya gelmiştir. Yıllardır devam etmekte olan bu soruna, devletin bugüne değin sadece bir güvenlik sorunu olarak yaklaşması, sorunun demokratik haklar, hukukun üstünlüğü, eşitlik, kimlik ve kültüre saygı ile sosyo-ekonomik gelişme boyutlarını yeterince gündeme getirmemiş olması sorunu adeta çözümsüzlük düzeyine taşımış; Türkiye'nin iç ve dışta tüm sorunlarının kaynağını oluşturmuştur. Bu nedenlerle:

Bugüne değin uygulandığı gibi, sorunun, çözümü için, adeta taşeron kullanırcasına güvenlik güçlerine havale edilmesi çıkış yolu değildir. Terör ve her türlü şiddetin önü kesinlikle alınmalıdır. Ancak, çözümün sorumlusu güvenlik güçleri değil, siyasetilerdir. Mevcut yaklaşımda ısrar ülkemiz için daha çok bunalım, daha büyük kriz demektir; insanlarımız için daha çok acı ve sıkıntı demektir. Doğu ve Güneydoğu sorununun çözümüne yönelik bu tek boyutlu yaklaşım derhal terkedilmeli, çok yönlü çözüm stratejisine dönülmelidir.

2.1.3.-Sosyal Demokrat Temel İlkeler “ok Yönlü özüm Stratejisinin” Omurgasıdır...

Partimizin benimsemiş olduğu Sosyal Demokrat politikaları temel alan ve aşağıdaki ilkeler çerçevesinde oluşturulan “Çok Yönlü Çözüm Stratejisi” ile sorunlara kalıcı çözümün sağlanabileceğinden kuşku duymuyoruz;

a./ Devlet olabilmeyin temel koşulları, ayrımsız tüm yurttaşların esenliğinin ve ülkenin sınırlarının güvenliğinin sağlanmasıdır. Sorunların silah veya şiddet kullanarak çözümü meşru değildir, kabul edilemez, **teröre ödün verilemez**;

b./ Ülkenin Misak-i Milli ile belirlenmiş **bölünmez bütünlüğü** tartışma konusu yapılamaz;

c./ Akmakta olan insanlarımızın kanıdır; bu kanama dinmelidir; sorunlar **hoşgörü** ve **iç barış** zemininde çözümlenmelidir;

d./ “**Etnik duyarlılıklara demokratik çözüm**”, çok kültürlü toplumların, çoğulcu demokrasinin vazgeçilemez koşuludur; ulus devlet yapısı **çoğulcu demokrasi** ekseninde geliştirilmelidir.

e./ Temel hak ve özgürlüklerin ihlallerine göz yumulamaz; şiddet ve baskı kabul edilemez, hukukun üstünlüğünden, “**hukuk devleti**” anlayışından geri adım atılamaz;

f./ Katılımcı **yerinden yönetim** ve çoğulcu **yerel demokrasi** üniter devlet yapısının engeli değildir; demokrasimize derinlik ve güç kazandıracak olan bu yapılanma ertelenmeden gerçekleştirilmelidir;

g./ **Bölgesel ekonomik kalkınma** sağlanmadan ve bölgede **sosyal devlet** ayağa kaldırılmadan, **işsizlik**, **yoksullaşma** ve **eşitsizlik** gibi toplumsal yaraya dönüşmüş olan sorunlara kalıcı çözüm bulunamaz.

h./ **Boşaltılan köy ve mezralardan göçe zorlanan** 450000 yurttaşımıza yönelik temel hak ihlalleri sona ermeli; mağduriyetleri giderilmeli, hakları verilmeli, kendilerine insanca yaşam koşulları sağlanmalıdır.

Bu temel ilkelerin, sivil iradenin **öncülüğü** ve hükümetin **sorumluluğu** altında, kararlılık ve süreklilikle, şeffaf ve diyaloglara açık katılımcı süreçler içinde, cesaret ve özgüven ile uygulamaya konulmaları halinde, Doğu ve Güneydoğu sorununun, terör ve Kürt sorunu boyutlarını da kapsayan genişlikte çözümlenebileceğinden, ülkemizin bu krizden hızla çıkabileceğinden hiç kimsenin kuşkusu olmamalıdır.

Bu çerçevede, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun ve bölgedeki insanlarımızın yaşamakta olduğu olumsuzluklara, adeta kadere dönüşen sorunlara kalıcı çözüm, **iki mega projenin**;

a-) Demokratikleşme ve Yerinden Yönetim Projesi ile,

b-) Bölgesel Sosyo-Ekonomik Kalkınma Projesi'nin, kararlılıkla ve eş-zamanlı olarak yaşama geçirilmesi ile sağlanabilir.

Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuş olan **CHP**, bu anlayış ve “**çok yönlü strateji**” çerçevesinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşanmakta olan sorunların topyekün çözümüne, “terörün bitirilmesine, sosyo-ekonomik gelişmenin sağlanmasına, Kürt sorununun çözümlenmesine” öncülük etmeyi **sosyal demokrat** kimliğinin ertelenemez bir temel sorumluluk alanı olarak görmektedir.

Doğu ve Güneydoğu adlı bu rapor ağırlıklı olarak sorunların **sosyal ve ekonomik** boyutlarını irdelenmek ve onunla sınırlı çerçevede, sorunların çözümüne yönelik öneriler oluşturmak amacı ile hazırlanmıştır.

Konunun **Demokratikleşme ve Yerinden Yönetim** ile ilgili bölümleri ise, ağırlıklı olarak, **Demokratikleşme ve İnsan Hakları Raporu'nda** ele alınmıştır.

2.2.- BÖLGESEL SOSYO-EKONOMİK KALKINMA

2.2.1.- Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Geri Kalmışlığın Nedenleri

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun geri kalmışlığının bugüne değin giderilememiş olmasının ardında yatan birçok neden vardır. Ancak, terör tehdidi ortadan kaldırılmadan, girişimciler için güvenli iş ortamı yaratılmadan bölgede yatırımların artırılmasının kolay olmayacağı bilinmelidir. Benzeri şekilde bölgede mevcut feodal yapının aşılabilmesi ve gelişmenin ve eşitsizliklerin aşılabilmesinin temel engellerinden biridir.

Aslında, terör ortamının önünün kalıcı olarak alınmasının bir önkoşulu da, demokratikleşme eşliğinde sosyo- ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, yoğun işsizliğin önünü almaktır. Dolayısıyla, tüm bu alanlarda adımların eş zamanlı olarak atılmasında, durumu iyileştirici projeleri eş zamanlı olarak uygulamaya koymak da yarar vardır.

Bu çerçevede, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bugüne değin başlatılan kalkınma hamlelerinin genelde başarısızlığa uğramasının, bölgede gerekli sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanamamasının nedenleri arasında aşağıdaki hususları vurgulamak da yarar vardır.

a.-) Önde gelen birinci neden, doğrudan devlet eliyle veya devlet desteğiyle özel girişim tarafından gerçekleştirilen yatırımlara ilişkin projelerin, yerel ekonomik koşulları titizlikle dikkate alan bir Bölgesel Kalkınma Planı'nın bütünlüğü içinde hazırlanmamış olmaları; bunun sonucu olarak, pazar koşullarına uyum sağlayamamaları, ekonomik olarak yaşamlarını sürdürememiş olmalarıdır.

b.-) İkinci temel neden, ihtiyaçlara cevap veren ve yaşayabilirliği olan iş dallarında bölge insanını üretmeye özendirilen, onu iş sahibi yaparak bölge kalkınmasında sorumluluk almaya yönelten bir yaklaşımın benimsenmemiş olmasıdır.

Bu durumda, esasen kendini güvende hissetmeyen Güneydoğulu girişimcilerin büyük bölümü nesi var nesi yoksa satmış ve yaşadığı çevreyi terk etmiştir. Günümüzde de, bölgede elde edilen kazançlar, ülkemizin batı bölgelerine transfer edilmektedir. Aynı durum Doğu Anadolu'nun bir çok yöresinde de görülmektedir.

Bölgesel kalkınmanın önkoşulu, her iki bölgede de insanların kendi yörelerinde üretime yönlendirilmesi, girişimci yapılması ve istihdam olanaklarının yaratılmasıdır. Böyle bir ortam yaratıldığı takdirde Doğu ve Güney Doğuda elde edilen kazançların, Türkiye'nin diğer bölgelerine kaçıışı önlenilecek, bu kaynakların önemli bölümünün bu bölgelerdeki yatırımlara yönelmesi mümkün olabilecektir.

Bu doğrultudaki gelişmeler, ülkemizdeki büyük sanayi kuruluşlarının, holdinglerin ve bankaların bu yörelere yatırım yapma hususundaki tereddüt ve endişelerinin silinmesine yol açacaktır. Türk özel kesiminin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yönelmesi, bu bölgelere yabancı sermayenin gelmesini sağlayacak en etkin adımı oluşturacaktır.

c.-) Bugüne kadar ki uygulamalar nedeniyle Doğulu ve Güney Doğulu müteşebbis Bölgesel Kalkınma Planı fikrine alışmamış, kendi ile ilgilenilmediği, sorunlarına günöbirlik ve göstermelik yaklaşıldığı kanısına varmıştır. Bu açıdan, Bölgesel Kalkınma Planı ve onun sistematığının getireceği ciddi bir değişim atmosferi, bütün Doğulu ve Güney Doğulu girişimcilerin ve genelde bölgedeki yurttaşların özlemi haline gelmiştir.

d.-) Bugüne kadar yapılan uygulamaların başarısız olmasının bir nedeni de Hükümetin aldığı kararların uygulanmasında koordinasyon eksikliği ve yetki karmaşasıdır. Bu durum uygulamalardaki sorumluluğun ortada kalmasına neden olmaktadır.

e.-) 20 yıldır uygulamada olan neo-liberal iktisat politikaları tercihi çerçevesinde Hükümetlerin, Kamu Kesimini sanayi alanından çekmeleri, kamu kesimine yatırım yaptırmamaları, kalkınmada öncelikli veya gelişmiş bölge ayrımı yapmadan yaygın ve ilkesiz bir şekilde özelleştirmeye yönelmeleri, özel sektörün mevcut koşullarda yatırım yapmağa yanaşmadığı bu bölgede ekonomik çöküşün hızlanmasına neden olmuştur.

2.2.2.- Sorunlar Ancak “Bölgesel Kalkınma Planı” Vizyonu ve Disiplini İle Aşılabilir...

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin sosyo-ekonomik kalkınması bir bütünsellik içinde ele alınmalı, bölge ölçeğinde planlanmalı, projeye dönüştürülmeli ve uygulamaya geçirilmelidir.

Bölgede uygulanacak tüm projelerin, zamanlama, mekan ve özü itibariyle birbirleri ile ilişkileri ve bağlantılarını gereğince dikkate alan bir bölgesel ekonomik planlama anlayışı ortaya konularak; bölgeye yönelik tüm kısa, orta ve uzun vadeli ekonomik faaliyetleri kapsayacak **“Bölgesel Ekonomik Kalkınma Planı”** hızla yaşama geçirilmelidir. Bölgesel Kalkınma Planı, “5 Yıllık Makro Planlarla” her yönden tutarlılık içinde hazırlanmalıdır.

Bölgesel Kalkınma Planı'nda kısa, orta ve uzun dönemli hedefler açık bir şekilde belirlenmelidir. Planın stratejik hedefleri arasında,

- Yeni iş alanları ve ek istihdam olanakları yaratılması,
- Gelir dağılımındaki aşırı çarpıklığı azaltacak somut adımların atılması,
- Zorunlu Köy boşaltmalarından kaynaklanan sorunların hızla çözümünü sağlanması,
- Bölgenin ekonomik ve sosyal alt yapısının hızla iyileştirilmesi,
- GAP'ın hızla yaşama geçirilmesi, öncelikli konumda olmalıdır.

Bölgesel Kalkınma Planı, projeler temelindeki alt hedefleri, gelişmeler ve uygulamalar dikkate alınarak, kararlılık ilkesinden ödün vermeden, iyileştirme amacıyla revize edilebilmelidir.

2010'lu yıllara değin kademeler halinde tamamlanarak işletmeye alınması öngörülen **GAP**, ekonomik ve toplumsal gelişme boyutları ile, bu Planın en temel ayaklarından birini oluşturmaktadır. **Güneydoğu Anadolu Projesi** ulusal ölçekli önemli bir projedir. Bu proje içerisinde yer alan hedeflerin gerçekleştirilmesine öncelik verilmeli ve proje Bölgesel Kalkınma Planı ile entegre edilerek ekonomik ve toplumsal gelişme projesi olarak sürdürülmelidir.

Bölgesel Kalkınma Planı, **GAP** gerçeği dikkate alınarak, onunla eşgüdümlü olarak hazırlanmalı, ancak, bunun yanında Bölgede sanayinin gelişmesine dönük alt sektörler itibariyle birbiriyle uyumlu ve tamamlayıcı hedefleri de içermelidir.

Bölgesel Kalkınma Planları yalnız özel sektöre dönük teşviklerle sınırlı kalmamalı, devletin öncü ve girişimci olarak bölge ekonomisinde yerini almasını sağlayacak bir yaklaşımla hazırlanmalıdır.

Bölgesel Kalkınma Planlarında, kamu ve özel kesim için belirlenecek sektör, alt sektör ve öncelikli yatırım alanlarında, projeler, ülke genelinden farklı karlılık ve verimlilik göstergelerine göre değerlendirilmelidir. Böylelikle, bölgede, ülke genelinden daha yüksek bir yatırım ve kalkınma hızının gerçekleştirilmesi hedef alınmalıdır.

2.2.3.- Bölgesel Kalkınma Planı ile, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'nun Kalkınması Öncelikli Hedefe Dönüştürülmelidir...

a.- Bölgeye Yönelik Yeni Yatırım Projelerinin Geliştirilmesi Hedef Alınmalıdır:

Bölgesel Kalkınma Planı ile, bölgede;

- Tarımın, ormancılığın ve hayvancılığın gelişmesini sağlayacak,
 - Başta agro- sanayiler ve bölgenin doğal kaynaklarını temel alacak işletmeler olmak üzere sanayileşmeyi hızlandıracak,
 - Geçici ve daimi ek istihdam olanaklarını hızla artıracak,
- kamu ve özel kesim projelerinin yeterli sayıda ve en kısa süre içinde uygulamaya geçebilmesi için uygun ortam ve koşullar hızla sağlanmalıdır.

Kısa süre içerisinde projelendirilecek ve teşvik edilerek uygulamaya koyulacak olan bu projelerle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde, değişik yörelerde yeni ekonomik çekim merkezleri oluşturularak, bu ekonomik merkezler için gerekli olan alt yapı hızla tamamlanmalıdır. Bu kapsamda;

- Dokuma ile Ayakkabı ve Deri işleme sanayileri,
- Tarım ve Orman ürünleri ile Genel ve Entegre hayvan ürünleri sanayileri
- Ham ve Yemeklik Yağ ile Genel Gıda sanayileri,
- Madeni eşya ile Tarım aletleri ve makinaları sanayileri,
- Gübre sanayi,

- Asfaltit, Kömür, Madencilik ve İnşaat malzemeleri sanayileri, gibi alanlarda, yörenin doğal kaynaklarını ve olanaklarını da ağırlıklı olarak değerlendirecek projelere öncelik verilmelidir.

Bölgenin çok dağınık ve küçük yerleşim yapısına sahip olması, hızlı gelişmesini güçleştirmektedir. Uzun dönemli planlarla yurttaşların ekonomik ve demokratik yaşamlarını kolaylaştıracak devlet desteğindeki tarımsal projelerle kırsal bölgede küçük çaplı ekonomik alt merkezler oluşturulmalıdır. Böylece yerleşim düzeni sanayileşmeye ve bölgesel kalkınmaya uygun bu konuma getirilmelidir.

b.- Bölgede Hızla Ek İstihdam Olanakları Yaratılmalıdır

İşsizlik sorununa, insanları bölge dışına göndermek, bölge içinde belirli yerleşim ünitelerine yerleştirmek amacına dönük ve keyfi uygulamalara açık olağanüstü kadro kararları veya koruculuk sistemi ile çözüm aramak yerine; sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye hız verilerek ve yurttaşların özgür kişilikleri korunarak çözüm bulunmalıdır. Böylece insanlarımızı, üretmek, kalkınmaya katkıda bulunarak ve başkalarına bağımlılıklarını sürdürmeden yurttaşlık bilinci ile yaşayabilme olanakları sağlanmalıdır.

İşsizliğin azaltılması öncelikle ele alınarak bu konuda somut hedefler belirlenmelidir. Ancak yatırım projelerinin sonuçlanması belirli bir süreyi gerektirdiğinden, ara dönemde işsizlik sorununu hafifletecek, ilk aşamada yüz bin kişiye geçici istihdam olanağı sağlayacak; geçici nitelikli “**Kırsal Üretken İstihdam Projesi**” uygulamasına geçilmelidir. Geçici Koruculuk sisteminin tasfiye edilmesinde de bu proje uygulamasından yararlanılması hedef alınmalıdır.

Bu kapsamda, inşaat sektörü başta olmak üzere, birim yatırımın istihdam etkisi nispi olarak yüksek olan,

- Kentsel alt yapı,
- Barajların ekonomik ömürlerini yükseltecek erozyon kontrolü,
- Taşlı arazi ve mera ıslahı,
- Orman ıslahı ve ağaçlandırma,

gibi alanlarda oluşturulacak projelerin, **Kırsal Üretken Geçici İstihdam Projesi**'nin öncelikli uygulama alanlarını oluşturması hedef alınmalıdır.

c.- İşsizlere Yeni Beceriler Kazandırılmalıdır

Zorunlu ilköğretimden sonra meslek sahibi olamamış kişileri ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda eğiterek verimliliği artırmak, gelirlerini iyileştirmek, meslek elemanı yetiştirmek, istihdam imkanı ve kolaylığı sağlamak için 15-44 yaş arası hedef kitleye yönelik “**Beceri Kazandırma ve İstihdamı Geliştirme Projesi**” yaşama geçirilmelidir.

d.- Tarım Planlaması Bölgesel Kalkınma Planının Temel Eksenlerinden Birini Oluşturmalıdır

Bölgedeki su ve ilgili toprak kaynaklarının kentsel, tarımsal ve sanayi kullanımına dönük planlama yapılmalı; iç pazar ve ihracat potansiyeli araştırılarak tarımsal planlama ile ekimi yapılan toprağa uygun ürün seçimi hedeflenmeli; tarım da makinalaşma ile birlikte modern tarım işletme teknikleri kooperatif ve özel sektör tarım işletmelerinde uygulamaya geçirilmelidir.

e.- Feodal Yapının Zaman İçerisinde Tasfiye Edilmesi Hedef Alınmalı; Toprak ve Tarım Reformu Yaşama Geçirilmelidir

Bölgede demokrasinin gelişmesini hızlandıracak temel öğelerden bir diğeri, sanayileşme eşliğinde, zaman içinde mevcut feodal yapının tasfiye edilmesidir. Bu amaçla, her türlü siyasi yapılanmalarda aşiret olgusunu korumaya, feodal yapıyı güçlendirmeye yönelik girişimlerden özenle kaçınılarak, **Bölgesel Kalkınma Planları** ile uyumlu bir **Toprak ve Tarım Reformunun**, geçmiş uygulamalardan da dersler çıkartılarak yaşama geçirilmelidir.

Aşamalı olarak ve öncelikle **GAP** Bölgesinden başlanarak, demokratik kooperatifçilik ile desteklenerek uygulanacak **Toprak ve Tarım Reformu** ile toprak dağılımındaki çarpıklıkların azaltılması yanında tarımda verimliliğin artırılması ilkesi de gözetilmelidir. Güneydoğu sınır bölgesindeki mayınlı arazi de hızla temizlenerek, bu amaçla kullanıma sunulmalıdır.

f.- Bölgeye Yönelik Girişimciyi Özendirecek Yeni Teşvik Mevzuatı Uygulamaya Konulmalıdır

Mevcut teşviklerin bölgeler arası marjinal farklılıkları nedeniyle, mevcut teşvik sisteminin Bölgeye, Bölge dışından özel girişimci çekmekte hemen hemen hiç etkisi olmadığı açıktır. Bölgenin orta dönemde, özel kesim sanayi gelişmesi, Bölgedeki girişimcilerin farklı bir şekilde teşvik edilmesine ve yönlendirilmesine bağlıdır. O nedenle, yörede yatırım yapacak sanayicilere, mevcut uygulamaların ötesinde gerçekten özendirici teşvikler sağlanmalı; teşvik uygulamaları çok sıkı olarak denetlenmelidir; bu amaçla,

- Bölgede yaşama şansı yüksek, işgücü yoğun, bölge hammaddelerine dayalı sınıai projeler organize sanayi bölgelerinde gerçekleştirilmeleri şartıyla ilave teşvik tedbirleri ile desteklenmelidir,
- Girişimciler, yatırım ve işletme aşamasında aynı derecede teşvik edilmelidir. Mevzuat, teknoloji, finansman konularında girişimcilere sürekli bilgi sağlanmalıdır. Bu amaçla teşvik sistemi ile ilgili Bakanlık, Kuruluş ve Bankaların öncelikle Bölge merkezlerinde olmak üzere her yönü ile yeterli hizmet verebilen mahalli birimleri açılmalıdır.
- Sosyal ve kültürel ortamın ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi için alınacak tedbirler de teşvik mahiyetini taşıdığından, önemle ele alınmalıdır.

Projesi olan ancak yeterli ekonomik gücü olmayan girişimcilere faizsiz sermaye olanağı sağlayacak, **KOBİ'lerin** gelişmesinin önünü açacak **Risk Sermayesi** uygulamasına öncelikle ve özellikle bu yörelerden başlanılmalıdır.

Zap ve Munzur nehirlerinin elektrik enerjisi potansiyeli geliştirilmeli; yöreye on yıl süre ile özel indirimli elektrik tarifesi uygulanmalıdır;

g.- Atıl veya Yarım Kalmış Tesisler Ekonomiye Kazandırılmalıdır

Atıl halde durmakta olan Kamu ve Özel Kesime ait yüzlerce sanayi tesisinin işletmeye alınabilmesi, yarım kalmış olan yatırımların ekonomiye kazandırılması için “**Üretim Rehabilitasyon Projesi**” hızla yaşama geçirilmeli; bu amaçla gerekli uygun koşullu, yatırım ve işletme kredisi olanakları sağlanmalıdır.

h.- Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Özelleştirme Uygulaması Durdurulmalıdır

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde mevcut Kamu tesislerinin özelleştirilmesi durdurulmalı; bu konuda atılmış olan adımlar denetlenmeli; halen özelleştirilmiş olan işletmelerin üretime katılmaları sağlanmalı, gerekli önlemler alınmalıdır.

i.- Bölgede Hayvancılık Sektörü Ayağa Kaldırılmalıdır

Terörün faaliyet alanını daraltmak amacı ile güvenlik güçlerince meraların kapatılması ve ormanların yer yer tahrip edilmesi, bölgede hayvancılığın çökmesi ile kırsal ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde durmasına neden olmuştur. Bu duyarsız uygulamalar, sonuçta, toplumsal huzuru bozan, terörü besleyen kaynaklara dönüşmektedir. Tunceli’de bu olumsuz koşullar altında; 1990 yılında 453500 olan koyun sayısı 1995 de 192500’e, 236200 olan keçi sayısı 75500’e, 71900 olan sığır sayısı ise 35000’e düşmüştür. Hayvancılığın bölgede hızla geliştirilmesi amacıyla;

- Güvenli bölgelerde **meraların açılması** sağlanmalıdır;
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde çayır ve meralar aşırı otlatma nedeni ile yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu nedenle üstten tohumlama ve gübrelemeye geçilmesi, çayır ve meraların iyileştirilmesi sağlanmalıdır;
- Mera ve ahır besiciliğinin yaygın halk kesimlerince yoğun olarak yapılabilmesini sağlayacak **doğrudan teşvikler** yaşama geçirilmelidir;
- **%20 faizli “Besi Projesi”** uygulaması tüm gerçek ihtiyaç sahiplerinin yararlanabilmesini sağlayacak esnek kefalet koşulları ile sürdürülmelidir;
- 1993 yılı yatırımları teşvik mevzuatı çerçevesinde **sıfır faizli “Besicilik İşletme Kredisi”** ve **“Orman Köylerine Yönelik Besicilik Kredisi”** imkanı getirilmiş bulunmaktadır. Ancak, bu teşvik tedbiri yöre farkı gözetmeksizin uygulanmaktadır. Bu teşvikin uygulamasında bölgeye öncelik verilmelidir.
- Bölgede **yarı açık ahır** sistemlerinin yaygınlaştırılmasına özen gösterilmelidir. Bu sayede çiftçi bina yapımına aktaracağı kaynağı işletme sermayesi olarak kullanabilecek ve verim artışı nedeni ile yüksek gelir elde edebilecektir;.
- **Süt hayvancılığının** yaygın olduğu yörelerde çiftçilerce, sütü işleyerek peyniri ve diğer süt ürünleri üretecek küçük imalathanelerin kurulması özendirilmelidir;
- Bölgedeki **Et-Balık** ve **Süt Endüstrisi’ne** ait tesislerin özelleştirilmesi, bu tesisler genellikle faaliyetlerine son vermeleri sonucunu yaratmıştır. Bu tesisleri tam kapasitede faaliyete geçirecek tüm önlemler uygulamaya konulmalıdır. Bu bölgede **özelleştirme uygulamaları durdurulmalıdır.**

k.- Bölgede Sınır Ticareti Geliştirilmeli; Serbest Ticaret ve Sanayi Bölgeleri Kurulmalıdır...

Sınır ticaretine, güvenlik boyutu koordine edilerek daha çok serbestliğin sağlanması; ancak, zaman zaman Devlet unsurları ile iç içe görüntüler veren mafya yapılanmasının kırılması sağlanmalıdır; uygun yörelerde “**serbest ticaret ve sanayi bölgeleri**” kurulmalıdır,

l.- Bölgede Sosyal Devletin Ayağa Kaldırılması Sağlanmalıdır...

İşsizlik sigortasının aşamalı ve öncelikli olarak bu bölgede uygulamaya geçirilmesi, Türkiye genelinde olması gerektiği gibi, bölgede de, herkesin sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınması, sağlık sigortasına kavuşturulması sağlanmalıdır.

Bölgede, zorunlu göç nedeni ile daha da yetersiz kalan sağlık ve eğitim hizmetinin gerekli ve yeterli düzeye hızla çıkartılması sağlanmalıdır. Eğitim, kültür ve sağlık alanındaki okul, tesis, hastane ve ilgili altyapı alanındaki eksikliklerin hızla giderilmesi hedef alınmalıdır.

Bölgeler arası gelişmede eşitsizliğin üniversitelere girişte yaratmakta olduğu haksızlıkları bir ölçüde giderebilmek için, illere nüfusları bazında kontenjan tanınmalı; köylerini zorunlu olarak terk etmiş olan ailelerin çocuklarına üniversiteye girişte, beş yıllık bir süre için, özel kontenjan ayrılmalıdır.

m.- Yerel Yönetimler Desteklenmeli, Yerel Demokrasi Güçlendirilmelidir...

Bölgedeki yerel yönetimler mali açıdan desteklenmeli; yerel yönetimlerin mevcut borç ve bütçe açıkları Hazine kaynakları ile kapatılarak tahkim edilmeli; yerel yönetimler yeni mali kaynaklara kavuşturulmalı; bu konuları da kapsayacak bir yapılanma reform anlayışı ile uygulamaya geçirilmelidir.

Sosyal hizmetler ile kentsel alt yapı hizmetlerinin ve sanayi projelerinin gerçekleştirilmesine dönük kalifiye personel istihdamı bu bölge için özel teşviklerle öncelikle uygulamaya konulmalıdır.

İçme suyu ve pis su şebekeleri ile katı atık tasfiye tesisleri, yol ve rekreasyon alanları gibi zorunlu kentsel altyapı eksikliklerinin hızla giderilebilmesi için bu bölgedeki belediyelere yönelik Merkezi Yönetim desteği artırılmalı ve etkinleştirilmelidir.

2.2.4.- Bölgesel Kalkınma İçin Devlet Sürekli ve Yeterince Kaynağı Bölgeye Aktarmalıdır...

Yıllardır, her yıl **8-10 milyar doları** güvenlik amacı ile harcayan devlet, **GAP** ve **Köye Dönüş Projesi** harcamaları hariç olmak üzere artık bu rakamın hiç olmazsa üçte birini,

yılda asgari 3 milyar doları, düzenli olarak, **Bölgesel Kalkınma Planı** çerçevesinde harcanmak üzere **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne** aktarmalıdır.

Bu kaynak tahsisi, hiç bir şekilde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi geri kalmış durumda olan **Karadeniz** ile **İç Anadolu** Bölgelerinin sosyo-ekonomik kalkınma için ihtiyaç duydukları kaynakların, devlet tarafından bu bölgelere de aktarılmasının engelini oluşturmamalıdır.

2.3.- EKONOMİK KALKINMA KURUMU (EKK), BÖLGESEL EKONOMİK KALKINMADAN SORUMLU OLMALIDIR...

2.3.1.- Bölgesel Kalkınma Planları, Diğer Ülkelerde Ancak Etkin İdari Çatılar Altında Başarıya Ulaşmıştır...

Bölgesel Kalkınma Politikalarının etkin, tutarlı ve eşgüdümlü olarak uygulanmasını sağlamak amacıyla, gelişmiş ülkelerde ve özellikle Avrupa'da **Ekonomik Kalkınma Kurumu (EKK)** türü kurumlar oluşturulmuştur.

Bu tür kuruluşların şu hedefleri gerçekleştirmek için oluşturulduğu ve örgütlendiği görülmektedir;

a.-) İhtiyaç duyulan altyapı projelerini, teşvik edilecek yatırım alanlarını ve yatırım projeleri ile özel girişimin yönetim, teknoloji, finansman, pazar imkanlarını geliştirmek,

b.) İşgücü eğitimi gibi konularda sağlanacak destek ve hizmetleri bir bütünlük içinde ele alarak saptamak;

c.) Yabancı girişimci ve yatırımcıları bölgeye yönlendirmek;

d.-) Düzenli ve dengeli bir sanayileşmeyi gerçekleştirmek amacıyla organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri ve iş merkezleri tesis etmek, bunları yatırımcılara satmak veya kiralamak;

e.) Geri kalmış yörelerde ekonomik ve sosyal atılımı başlatmak amacıyla, insanları üretime yönlendirecek, gelirlerini arttıracak, yaşam düzeylerini yükseltecek, eğitim, sağlık ve konut ihtiyaçlarını karşılayan çağdaş bir altyapıdan yararlanmalarını sağlayacak kırsal ve kentsel gelişmeye yönelik projeleri desteklemek.

Batı deneyimlerinde **EKK**'ler çok geniş idari ve mali yetkilerle donatılmakta, yerinden yönetim ilkesine göre çalışmaktadırlar. Bu kurumlar özel idareler, belediyeler, sendikalar, sanayi, ticaret esnaf ve meslek odalarıyla işbirliği ve eşgüdüm içinde hizmet görmektedirler.

2.3.2.- Ülkemizde de, Bölgesel Kalkınma Planı'nın Uygulamasından Sorumlu Ekonomik Kalkınma Kurulu (EKK) Kurulmalıdır...

Batılı ülke uygulamalarında olduğu gibi, ülkemizde de, **Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'ne** yönelik uygulamaya konacak **Bölgesel Kalkınma Planı** ve o plan çerçevesinde izlenecek tüm politikalar ile gerçekleştirilecek projeler, "**Ekonomik Kalkınma Kurulu**"nun yönetim ve eşgüdümünde uygulamaya geçirilmelidir. Bu çerçevede;

a.-) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ekonomik ve sosyal kalkınmasını ve sanayileşmesini sağlamak, bölgenin yaşam koşullarını kademeli şekilde iyileştirerek Türkiye'nin Batı bölgeleri düzeyine çıkartmak,

b.) Bölgenin örgütlü ve rekabetçi pazar ekonomisine girmesini sağlamak, gerek Türkiye'nin gelişmiş bölgeleri, gerekse uluslararası ekonomi sistemiyle ilişkilerini güçlendirmek,

c.-) Bölgede yerel girişimciliği geliştirmek, Türkiye'nin diğer bölgelerindeki ve yabancı ülkelerdeki girişimciler ile sermaye sahiplerini bu bölgede yatırım yapmaya özendirmek,.

d.-) Orta ve uzun vadede bölgenin 300 milyonluk nüfuslu komşu sanayi ve ticaret merkezi haline getirilmesini hedeflemek.,

e.-) Şanlıurfa, Diyarbakır ve Elazığ'da kurulacak birbirleriyle bağlantılı **serbest bölgeler** ve **sanayi parkları** yoluyla hem Türkiye'nin gelişmiş bölgelerindeki girişimciyi, hem de **yabancı sermaye ve teknolojiyi** bu çekim merkezlerine yönlendirmek,

f.-) Bölgede elde edilen kazançların Türkiye'nin diğer bölgelerine kaçışını önlemek ve bu kaynakları bölgedeki yatırımlara yönelmesini özendirmek, bölgede göçü önleyecek koşulları yaratmak,

g.-) Gelişmesine katkıda bulunulacak "**emeğe ve çevreye duyarlı, rekabetçi ve örgütlü sosyal pazar**" ortamı ile bölgede ve ülkede **iç barışın** ve **demokratikleşmenin** kalıcı olarak kökleşmesinin önünü açmak, **KEK**'nin öncelikli hedefleri arasında yer almalıdır.

2.3.3.- EKK; Özerk, Etkin ve Demokratik Bir Kurum Olarak Oluşturulmalıdır...

a.-) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Planı, Avrupa'da uygulanmış olan Ekonomik Kalkınma Kurumlarına benzer bir yapıyla yürütülmeli; bu amaçla, bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasından sorumlu bir **Ekonomik Kalkınma Kurumu (KEK)** özel bir kanunla kurulmalıdır,

b.-) EKK, bölgede mevcut meslek odaları, sendikalar, belediyeler, üniversite, ilgili diğer kamu kurumları ve hükümet temsilcilerinden oluşacak bir **Genel Kurul** ile Genel Kurul tarafından seçilen ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan on iki üyelik bir **Yönetim**

Kurulu ile yönetilmesi düşünölmelidir. Kurumun başkanlığı, salt bu konu ile görevlendirilecek bir **Devlet Bakanı** tarafından, sürekli olarak yerinden yürütölmelidir.

c.-) EKK, özerk, etkin ve demokratik bir yapıda oluşturulmalıdır. Hükümetlerin veya iktidarların değışimi **EKK'nın** etkinliğini ve çalışmalarını aksatıcı bir unsur olmamalı; yönetime siyasi müdahalelerde bulunulmamalıdır. Siyasi irade ancak **Bölgesel Kalkınma Planının** ve onun çerçevesinde oluşturulacak öncelikli projelerin belirlenmesinde, ilkeler düzeyinde çalışmalara yansıtılabilmelidir.

d.-) EKK, yeterli olanak ve yetkilere kavuşturulmalıdır. Kurumun kaynakları bütçeye konacak bir özel fondan karşılanmalıdır. İç barışta sağlanacak aşama çerçevesinde milli savunma harcamalarında yapılabilecek kesintilerden de yararlanılarak, **EKK'ye** her yıl yeterli ödeneğin tahsisine bütçe dengeleri içinde öncelik verilmelidir,

e.-) EKK, dış ve iç piyasalardan borçlanabilme, hibe kabul etme, menkul değer ihraç etme yetkilerine haiz olmalı; uluslararası kuruluş ve finans çevrelerinden uzun vadeli proje veya program kredisi sağlanabilmesi için sürekli ilişkiler sürdürölmelidir;

f.-) Kurum bir yönüyle bir **Risk Sermayesi** şirketi gibi faaliyette bulunmalıdır. Bu çerçevede Kurum, bölgede kurulan özel sermayeli şirketlere en fazla **yüzde 40** oranında iştirak edebilmelidir. Bu kuruluşların kara geçtikten üç yıl sonra halka açılmaları sağlanmalıdır. Halka açılmalarından üç yıl sonra şirketlerdeki Kurum hisseleri **yüzde 10'dan** fazla olmamalı, Kurumun bu şekilde yapacağı iştirakler, kaynaklarının **yüzde 35'ini** geçmemelidir;

g.-) Kurum, gerekli göröldüğü hallerde, bölgede sanayide öncülük yapmak amacıyla yeni **KİT'ler** kurmalı veya mevcut bazı **KİT'leri,** bölgede kendi alanında görev ve sorumluluk üstlenmelerini sağlamalıdır. **KİT'ler** tarafından gerçekleştirilecek işletmelerin kamusal ve toplumsal yararlar çerçevesinde belli bir süre sonra özelleştirilmesi öngörölebilmelidir. Bu tür yatırımlar, **EKK** kaynaklarının **yüzde 25'ini** geçmemelidir.

h.-) Kurum, kaynakların geri kalan **yüzde 40'lık** bölümünü belediyelerin alt yapı yatırımlarına katkıda bulunmak üzere uzun vadeli borç vermek ve bölgenin sosyal ve ekonomik altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek amacıyla kullanılmalıdır.

2.3.4.- EKK, Bölgeden Yönetilmelidir...

Doğuda ve özellikle Güneydoğuda karşılaşılan sorunların kaynağında, devletin bu bölgelerdeki etkinliklerini eşgüdüm içinde yürütememiş olmasının önemli bir payı vardır. Çok özel koşulların geçerli olduğı Güneydoğudaki kamu hizmetlerinin Ankara'dan talimatla yürütölmesi, idari birimler arasında işbirliği sağlanmasını güçleştirmekte doğan kargaşaya sonucunda devletin varlığı ile yokluğu fark edilmemekte, kararların etkinliği ve bütönlüğü yok olmaktadır. Bu nedenle, yetki karmaşası doğmakta, sorumluluk ortada kalmaktadır.

Bu sorunlar, ancak bölge merkezli yönetim yaklaşımı ile önlenabilir. Bu bakımdan, **EKK Merkez Örgütünün** bölgede olması ve kurumun başkanlığını yapacak olan Devlet Bakanı'nın da hizmetleri devamlı biçimde buradan yürütmesi, yönetimde etkinlik açısından zorunludur. Bu düzenleme sayesinde "**süratli karar hemen icra**" ilkesi uygulama imkanı bulmuş olacaktır.

Bugüne kadar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun yetenezsiz ve başarısız devlet memurları için bir sürgün yeri olarak görülmesi ülkenin zararına olmuştur. Devletin gücünün, zaman zaman, yetenezsiz ve problemlili görevliler ve yetkililer tarafından kötüye kullanılmış olması, halkımızın horlanmasına, ezilmesine ve halkla devletin birbirine yabancılaşmasına yol açmıştır.

Bölgede uzun süre görev yapanlara farklı, özendirici ücret uygulamasının yanı sıra, bölgedeki görev sürelerine bağlı olarak ücretlerinin artırılması, siyasi amaçlı kadrolaşmalara yönelinmemesi, yörenin eğitilmiş ve becerili personeline öncelikle görev verilmesi, emek ihtiyacının teknik zorunluluk olmadığı sürece yöreden sağlanması önemle üzerinde durulması gereken, başarının önünü açabilecek olan diğer ilkelerdir.

2.4.- BOŞALTIYAN KÖYLERİN MAĞDURİYETLERİ GİDERİLMEYEN BÖLGESEL KALKINMADA BAŞARIYA ULAŞILAMAZ...

Silahlı illegal örgütlerin baskısı, güvenlik güçlerinin öngörüsü veya güvenli uygun yaşam ortamının kalmaması nedeniyle "**köylerini boşaltmak zorunda bırakılan**" yurttaşlarımızın köylerine geri dönmek istemeleri hem Anayasadan hem de taraf olduğumuz Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinden kaynaklanan temel haklardır. Diğer taraftan, köy boşaltmaları nedeniyle kentlere zorunlu olarak göç etmiş, ancak geride bırakmış oldukları köylerinden kopmuş olan yurttaşlarımızın da, o kentlerde onurlu ve sağlıklı yaşam hakları da hukuk devletinin temel kuralıdır.

İster köylerine geri dönsünler, ister göç ettikleri kentlerde yaşamlarını idame ettirme tercihini ortaya koysunlar, yaklaşık **70000** haneden ve **400000**' i aşkın sayıda yurttaştan oluşan bu kesimin mağduriyetlerinin derhal giderilerek, normal yaşama kavuşturulmaları devletin en öncelikli görev alanlarından biridir. Bu amaçla, farklı kesimlerin farklı talep ve beklentilerini karşılamak amacıyla geliştirilmiş olan **Proje** önerileri aşağıda sunulmuştur.

2.4.1.- Köye Dönüş Projesi

905 köy ve 2523 mezranın, yani toplam **3428** yerleşim biriminin boşaltılması ile **70 bine** yakın haneden **400 bini** aşkın yurttaşımızı mağdur eden ve doğrudan ilgilendiren bu sorunun çözümünün en önemli ve rasyonel araçlarından birini oluşturan **Köye Dönüş Projesinin**, resmi düzeyde genel çerçevesi ve ilkeleri ilk defa **1995** yılında **CHP-DYP Koalisyon Hükümeti** döneminde belirlenmiştir.

“**Köye Dönüş Projesi**”nin, güvenli bölgelerde, şeffaf, eşitlikçi ve katılımcı bir süreçte yaşama geçirilerek, evleri yıkılan, ekinleri yakılan, köylerindeki yaşamlarından koparılan yurttaşlarımızın “**yaşam-barınma-çalışma-sağlık-eğitim**” gibi temel haklarının ihlaline son verilmesi sağlanmalıdır.

a.- Köye Dönüş Projesi'nin Genel Uygulama İlkeleri

a.1.-) Köye dönüşte zorlama olmamalı, bireyler köyelerine geri dönmeye ilişkin kararlarını özgür iradeleri ile baskısız, demokratik ortam ve koşullar altında verebilmelidir.

a.2.-) Devlet, ülkenin her yöresinde, yurttaşlarının güvenliğini, resmi güvenlik güçleriyle sağlama yükümlülüğü altındadır. Devletin, bu görevini geri plana iterek, teröre karşı mücadeleyi insandan boşaltılmış çok “geniş bir coğrafyanın koşullarında sürdürmeyi tercih etme lüksü” olamaz.

Devlet yurttaşlarına güvenmek zorundadır; devletin yurttaşı potansiyel suçlu olarak görme hakkı yoktur. Bu nedenlerle, hangi köylere geri döneceğini güvenlik güçleri değil, o köyün nüfusuna dahil olan yurttaşlar vermelidir. Güvenlik güçlerinin görevi, geri dönen köyde güvenliğini sağlamak; diğer kamu kesimlerinin görevi ise mağduriyetlerini gidererek, geri dönen köyde insani yaşam ortamının doğmasına gerekli desteği vermektir.

a.3.-) Geri dönülmesi mümkün olan/olmayan ayrımı yapılırken özellikle yeniden iskan edilebilirlik kriterinden hareket edilmeli; bunun dışında “güvenliğin sağlanmayacağı gibi” bölgenin yapısı gereği objektifliğin korunamayacağı nedenler ileri sürülmemelidir.

a.4.-) 10-15 haneden oluşan mezralar, yetersiz olan sosyo-ekonomik altyapının iyileştirilmesini, kamusal hizmetlerin yurttaşlara gereğince verilebilmesini son derece zorlaştırmaktadır. O nedenle yurttaşlarımızın çok ısrarlı talepleri dışında, boşlatılmış olan mezralar, “**Köye Dönüş Projesi**” kapsamına alınmamalıdır.

Yasal haklarını kullanarak mezralarına geri dönmek isteyen yurttaşlarımızın, maddi kayıpları karşılanmalı; ancak orada yerleşmelerini özendirici “**destekleme politikaları**” kapsamı dışında tutulmalıdırlar. Aksine, mezradan göç edenlerin, bağlı oldukları köylere geri dönmeleri, veya “yerleşim projelerine” katılmaları halinde özendirici destekleme politikalarından gereğince yararlandırılmalıdırlar.

a.5.-) Koruculuk sistemi güvenlik kurumumuzun zafıdır. “Köye Dönüş” projesinde uygulamanın koşulu, hiçbir şekilde “korucu olma” baskısına dönüşmemelidir. Koruculuk sistemi “**geçici istihdam projesi**” şemsiyesi altında uygulamadan kaldırılmalıdır.

a.6.-) “Köye Dönüş Projesinin” uygulaması ve eşgüdümünden sorumlu olmak üzere, **Başbakanlık Müsteşarının** başkanlığında;

- Maliye, İçişleri, Sağlık, Milli Eğitim, Tarım ve Köyişleri, Bayındırlık ve Orman Bakanlıkları,
- DPT ve Hazine Müsteşarlıkları,
- Köy Hizmetleri ve Sosyal Hizmetler Genel Müdürlükleri,
- T.C. Ziraat ve Halk Bankaları,

- TMMOB, T.Tabipler Birliği, T.Barolar Birliği, Sanayi ve Ticaret Odaları, Veteriner Hekimleri Merkez Konseyi, İnsan Hakları Derneği ve İnsan Hakları Vakfı yetkili temsilcileri ile,
- Bölgedeki illerin valileri ile,
- Boşaltılan köylerin muhtarları tarafından seçilecek her ilden 1'er muhtarın katılımı ile bir "**daimi konseyi**", bu üst kurul içinden ise bir "**Köye Dönüş Projesi İcra ve Takip Komitesi**" oluşturulmalıdır.

Ayrıca her ilde, ilgili il valisinin başkanlığında, il belediye başkanı ve 1 muhtar temsilcinin de dahil olduğu, diğer ilgili yerel kamu yöneticilerinin katılımı ile, "**Köye Dönüş Projesi İl İcra Komiteleri**" oluşturulmalıdır.

b.- Köye Dönüş Projesi İçin Kamu Kesimince Sağlanması Gerekli Mali ve Maddi Destek

Köye Dönüş Projesinin gerçekleşebilmesi, kendi arzuları ile geri dönecek olan yurttaşlarımıza gerekli maddi desteğin yeterince sağlanması ve mağduriyetlerinin giderilmesine bağlıdır. Bu amaçla devlet bir destekleme paketini geliştirerek uygulamaya koymalıdır. Bu destek paketinin finansmanı için bir özel fon oluşturulmalı, fonun kullanım yetkileri **Köye Dönüş Projesi Daimi Konseyine** devredilmelidir. Söz konusu fonun esnek bir yapıya kavuşturularak, yurt içi ve dışından bağış kabul edebilmesi, uzun vadeli dış kredi olanaklarından yararlanabilmesi sağlanmalıdır.

Köye Dönüş Projesi Kamu Destek Paketi çerçevesinde;

b.1.-) Köyüne geri dönmek isteyen her aileye, "**yaşama uyum kredisi**" olarak, her yıl TEFE oranında artırılmak kaydıyla, aşağıda belirtilen çerçevede, T.C.Ziraat Bankası aracılığı ile, **%2 faizli ve 10 yıl vadeli (5 yıl geri ödemesiz)** kredi olanağı sağlanmalıdır.

<u>Hane Kişi Sayısı</u>	<u>Kredi Miktarları (1997 Yılı Fiyatları ile)</u>
4 Kişiyeye kadar (4 dahil)	400 Milyon/TL.
4 Kişiden fazla	500 Milyon/TL

b.2.-) Boşaltılmış olan her konutun, sağlıklı koşullarda yaşanabilir mekanlar olarak onarılması veya yeniden yapılması için, 100 m²'lik sosyal konut standartlarında, (3+1 oda, mutfak, banyo-WC, foseptik, elektrik, pis ve temiz su tesisatları dahil) inşa ve yapımı için gerekli malzemeler ile gerekli proje ve teknik yardım, ilgili ailelere, karşılıksız olarak verilmeli, inşaat uygulamaları yakından denetlenmelidir.

b.3.-) Köye geri dönen her aileye isteğine göre 2'şer baş süt ineği veya 15 koyunun karşılıksız olarak verilmeli, bu konuda gerekli hayvan bakımı ve sağlığı (veteriner) hizmetler Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından sağlanmalıdır.

b.4.-) Düşük faizli besi projesi uygulamasında, öncelik köyüne dönen yurttaşlarımıza verilmeli, söz konusu krediden yararlanacak olanlara, sadece kendi emvallerine dayalı

teminat sistemi geliştirilmeli, kefalet aranmamalıdır. Geri dönülen köylere ait o köylerin bölgesinde bulunan mera ve otlaklar, güvenliği sağlanarak kullanıma açılmalıdır.

b.5.-) Köye geri dönen ailelerin, ev ekonomisi faaliyetlerini geliştirebilmeleri için; yöre ve talebe göre uygulanmak üzere;

-Arıcılığa uygun flora yapısının varolduğu bölgelerde, özellikle Ardahan, Muş, Van illerinde fenni modern arıcılık için arılı kovan ile ipekböcekçiliği için gerekli girdiler sağlanmalıdır;

-El halıcılığı, kilim veya Siirt battaniyesi üretimi için her istekli aileye, düzenli olarak üretimde kullanılmak kaydıyla bir tezgahın, mülkiyeti ve bakımı Özel İdarede kalmak şartıyla verilmesi; Sümer Halı A.Ş.'nin bu anlamda görev üstlenmek isteyecek diğer özel kuruluşlar ek olarak, üretimin organizasyonu ve gerçekleştirilmesi için gerekli yün ve malzeme girdisinin temini ve ürünlerin pazarlanmasında sorumluluk üstlenmesi sağlanmalıdır.

Hakkari'de, yöreye has desen ve motifleri ile Zirki ve Herki kilimlerinin dokunması amacıyla pilot ailelere yönelik proje hazırlanmış; her dileyene bir kilim tezgahı ve 25 kg yün ipliğin karşılıksız, devletçe verilmesi sağlanarak, sürekliliği olan bir gelir ve istihdam alanı yaratılması hedef alınmıştır. Son birkaç yıldır özel sektör öncülüğünde benzeri başarılı uygulamaları Şırnak ve çevresinde de görmekteyiz. Keza, 1995 yılında Sümer Halı A.Ş. tarafından hazırlanan proje ile, 122 atölyede 2315 tezgah ile 5815 dokumacı istihdam ederek el halısı, kilim ve Siirt battaniyesi dokuması hedef alınarak, yoğun işsizliğin nisbi olarak azalmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu tür uygulamalar artırılarak devam ettirilmelidir.

b.6.-) Geri dönen aileler meşe odunu, meşe palamutu, ceviz, fıstık ve benzeri orman ürün ve ağaç meyvelerinin üretimi ve pazarlanması için özendirilmelidir.

b.7.-) Geri dönülen köylerde sağlık evleri, ilköğretim okulları, köy odası ve P.T.T. gibi kamusal hizmet binaları onarılarak veya yeniden tesis edilerek, eksik kadroları giderilerek hizmete açılmalıdır.

b.8.-) Mezralardan köye göçecek olanlara, konut, ek bölümleri ve ahır inşaatı için gerekli olacak arazi ile asgari ölçülerde tarım arazisi "**toprak reformu**" uygulamaları kapsamında devletçe karşılıksız sağlanmalıdır.

2.4.2.- Köy ve Mezraları Boşaltılmış Ancak "Köye Dönüş Projesi" Uygulamasına Katılmayan Yurttaşlarımıza Yönelik Projeler

a.- Merkez Köy Projesi

Sosyo-ekonomik nedenlerle, iki veya ikiden fazla köyün, bu köylerden çekim odağı olma niteliği olan biri etrafında veya köylere uygun mesafe ve konumda bir alanda **merkez köy** yapısı altında birleştirilmesi uzun yıllardır tartışılan bir konudur.

Bu uygulama ile ekonomik-sosyal ve kentsel altyapının daha rasyonel şekilde sağlanması mümkündür. Ancak bu uygulamanın, mekan ve ulaşım olanakları, çekim odağı olma özellikleri ve diğer yönleri ile çok iyi araştırıldıktan sonra, gönüllülük temelinde, yeniden yerleşimin maddi ve destekleme koşulları "**Köye Dönüş Projesi**" benzeri çerçevede yaşama geçirilerek gerçekleştirilmesi gerekir.

(OHAL Bölge Valiliğinin, kendi öngörülerini ile belirlediği, merkez köyler için çekim merkezi oluşturabilecek yerleşim yerleri ek tablo 15'de verilmiştir.)

b.- Çiftlik Projesi

Toplu Konut İdaresi tarafından 18 Ocak 1995'de, Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonu'na her aileye birkaç büyük hayvan, 200m² arsa, 50 metrekare betonarme konut olmak üzere 14.000 konutluk (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Bismil, Yüksekova, Tunceli ve Van'da) bir uygulama olarak "**Kırsal Yerleşim Projesi**" adı altında takdim edilerek 252 Milyon Dolarlık kredi desteği talep edilen **Çiftlik Projesi** bugüne değin farklı boyutları ile tartışma konusu olmuştur.

Proje "**Köye Dönüş**" ve "**Merkez Köy**" projelerinden bağımsız olarak adeta boşaltılmış olan köy ve mezra için tek seçenek olarak sunulmuş olması nedeniyle, çok kere "zorunlu iskan" uygulaması olarak değerlendirilmiştir. **Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonunun** kredi talebini 1995 yılında geri çevirmesinin gerekçesi de bu çerçevededir.

1995 yılında Toplu Konut İdaresi tarafından geliştirilen **Çiftlik Projesi'nde** (Kırsal Yerleşim Projesi) sulu arazide 30 ve 50'şer dekarlık çiftlikle, kuru arazide ise 75 ve 120'şer dekarlık çiftlikler olarak planlanmış; proje maliyeti, arazi, arazi geliştirmesi (altyapı), konutların inşaatı, diğer yatırım ve işletme sermayesi gereksinimini de kapsayacak çerçevede, bütüncül bir anlayışla ele alınmıştır.

Bu anlayışla, o aşamada 616,6 milyon dolar olarak belirlenen toplam proje bedelinin;
-%40'ının kredi olarak, Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonu,
-%7,5'inin çiftçiler,
-%52,5'inin ise kamu kesimi fonları tarafından finanse edilmesi öngörülmüştü.

Konut ve çiftlik arazisinin kamulaştırılarak isteklilere tahsisini öngören "Çiftlik Projesi", ancak, gönüllülük temelinde uygulanması ve ilgili yurttaşlarımıza "Köye Dönüş Projesi" ve o anlayışla "Merkez Köy Projesi" seçenekleri öncelikli olarak sunulması halinde anlam ve geçerlilik kazanabilir.

Tabiatıyla, **Çiftlik Projesi**, özellikle, hayvancılık, sebzeçilik, seracılık ve ev ekonomisi uygulamaları ile beraber yaşama geçirilmesi halinde başarıya ulaşabilir, boşaltılan köylerinden koparılan yurttaşlarımıza daha etkili ve verimli yaşam ortamı sağlayabilir.

c.- Kentte Yerleşim Projeleri

Boşaltılan köy ve mezralardan kentlere göç edip, sonra köyüne, kırsal kesime dönmek istemeyen yurttaşlarımızın barınma ihtiyaçlarının kent çevresinde veya merkezinde sağlanması devletin bu yurttaşlarına karşı bir temel görevidir. Bu kapsamda iki tür proje uygulaması düşünülebilir.

c.1.- Kent İçi Çevresi Toplu Sosyal Konut Projeleri

Boşaltılan köy ve mezralarından kent merkezlerine göç ederek, zorunluluk veya tercih sonucu kentte yaşamayı yeğleyecek olan yurttaşlarımızın, barınma ihtiyaçlarının karşılanması da kamunun temel sorumluluk alanıdır.

1992-1995 yıllarında, **Toplu Konut İdaresi** geliştirdiği bir dizi proje arasından üç adedini, Diyarbakır (Şilbe) 2050 konutluk, Şırnak'ta 450 konut ve Hakkari'de 410 konutluk "**Sosyal Toplu Konut Projesi**" olarak gerçekleştirdi. Ancak bu uygulama, boşaltılan köy ve mezralarından kente gelip yerleşen yurttaşlarımıza yaramadı. Zira, bu uygulama uygun fiyatla herkese satılabilen sosyal konut projesi olarak gerçekleştirildi; bu anlamda kentsel sağlıklı çağdaş konut ve kamunun lojman ihtiyacının uygun fiyatlarla karşılanmasına katkı sağladı.

Oysa, boşaltılan köy ve mezralar nedeniyle, kırsal kesimdeki yaşamlarından koparılan ve kente yerleşen yurttaşlarımıza, "**karşılıksız olarak**" veya asgari "**%75 düzeyinde kamu sübvansiyonlu ve gerisi 10 yıl vadeli, %3 faizli kredi**" koşullu olarak konut olanağı sağlanması, bu yurttaşlarımız açısından bir hak, devlet açısından da bir görevidir. Ancak, doğal olarak, kente yerleşme tercihi içinde olan yurttaşlarımız, sosyal devletin kendilerine sağlamakla yükümlü olduğu ve tüm yurttaşlara eşitlik içinde verilmesi gereken kamusal hizmetlerden yararlanırken, devletten bunlara ek farklı ayrıcalıklar beklentisi içinde olmamalıdır.

Toplu Konut İdaresi, halen bölgede 50 bin konutluk "**Sosyal Toplu Konut Projesi**" uygulamasıyla elverişli arsa stokları bulunduğunu belirtmektedir. Toplu Konut İdaresi, bu amaçla Dünya Bankasından sağladığı uygun koşullu 10 bin konutluk krediyi öncelikle boşaltılan köy mağduru olup, kentte kalmaya kararlı olan yurttaşlarımızın gereksinimlerini karşılamaya yönelmelidir.

c.2.- Kent Çevresinde Kırsal Nitelikli Geçici Sosyal Konut Projesi

Boşaltılan köy ve mezraların mağduru olan yurttaşlarımıza sağlanmış olan sınırlı kamu desteği arasında yer alan, kent merkezlerine göç edenlere yönelik, "**Kent Çevresinde Kırsal Nitelikli Geçici Sosyal Konut Projesi**", OHAL Bölge Valiliğinin koordinatörlüğünde, Acil Destek Fonu kaynaklarıyla gerçekleştirilmiş olup, bu uygulama kapsamında, 1994-1995 yıllarında 367,4 Milyar TL. toplam maliyetli 5524 adet konut yapılmıştır.

Kent çevresinde, çok yetersiz standartlarda inşa edilen, ancak geçici konaklama ihtiyacını karşılayabilecek konumdaki bu konutların çoğunda, altyapı sorunları hala çözümlenememiş durumdadır. Her biri ancak 40-50 metrekarelik iç mekana sahip olan bu

konutlarda, geçici süre için dahi olsa, göç eden ailelerin kalabalık nüfuslarını sağlıklı olarak barındırmanın mümkün olmadığı açıktır, sürdürülmesinde yarar yoktur. Eğer bu kapsamda yapılmış olan konutların kalıcı barınma mekanlarına dönüştürülmesi düşünülmekte ise, bu konutlarda oturmakta olanların görüşlerini de dikkate alarak, bu konut ve yerleşim merkezlerini gerçekten sağlıklı şekilde yaşanabilir mekanlara dönüştürmek için gerekli ek onarım ve yatırımların kamu eşgüdümü ve kaynakları ile gerçekleştirilmesi zorunludur.